

Magyari Tivadar

A román tanítási nyelv választásának motivációi erdélyi magyar családokban

A tanulmány azoknak a romániai magyar családoknak az iskolaválasztási motivációit értelmezi, akik román tannyelvű oktatási intézetet választanak (miközben a magyar közösségre inkább az anyanyelvi iskolázás jellemző). Azt elemzi, hogy román nyelvű oktatást választó fiatalok vagy szülei mi okból döntenek így, illetve ők maguk kommunikációjából mi derül ki arról, hogy miért döntenek így.

Ez a tanulmány elemzi azoknak a romániai magyar családoknak, illetve fiataloknak a motivációit, érveit, indokait, akik román tannyelvű oktatási intézetet választanak maguknak.¹

Adott e jelenségkörben néhány jellemző tény:

- A romániai magyar gyermekek, fiatalok többségének szokása, hogy magyar iskolát végez.²
- Az egymást követő iskolai szintekre átlépve fokozatosan csökken a magyar tannyelvet választók aránya a román tannyelv választás javára.³

1 A kutatás a Romániai Magyar Demokrata Szövetség főtítkárságának oktatási főosztálya égisze alatt valósult meg, adatai 2012–2013-ból valók. Interjúkra, két kiegészítő fókusz csoportos beszélgetésre (vegyes csoport), illetve rövidebb, kötetlenebb beszélgetésekre, számos fórumszerű beszélgetés megfigyelésére épül. A kutatási eredmények földrajzi köre: Erdély; de fókuszban azok a települések voltak, ahol a magyarság kisebbségben él. A szervezőmunkához adott segítségért, illetve bizonyos információkért a szerző itt is köszönetet mond az RMDSZ helyi szervezeteinek, a főtítkárság tagjainak, az egyházaknak, a szórványkollégiumoknak és a Romániai Magyar Pedagógusszövetségnek. A témában – romániai magyarok iskolaválasztási, ezen belül tannyelv-választási motivációi – korábban több értekező közlés is született, nagyrésztük statisztikai megközelítésű, ezek közül szakszerűnek és mérvadónak kevés tekinthető, például: egy kissé régebbi (Csata, 2004) és egy újabb (Papp Z., 2012) utóbbinak pedig rövidebb, kiegészített változata (Papp Z., 2013). Újabb, kvalitatív elemeket is használó kutatás például Márton János részben interjú esettanulmánya (2013). Helyi esettanulmányra más példa: Papp, 2008.

2 A románul tanuló magyar gyermekek, fiatalok pontosabb arányairól közvetett adatok szolgálnak, mert erről nem gyűjt(ött) módszeresen adatokat a romániai oktatási közigazgatás. Túlságosan áttekinthetetlen és közvetettnek tartjuk azokat a számításokat, amik kérdőíves – nem egyszer amatőr – vizsgálatok nyomán jelennek meg, viszont vannak professzionális vizsgálatok, amik megfelelő kiindulópontot jelentenek bizonyos további számításoknak, így például: Csete, Papp Z., Setényi, 2010:127–128 („az általános iskolások mintegy 15 százaléka, a középiskolásoknak mintegy negyede, a felsőoktatásban tanulók nem egészen fele román nyelven végzi tanulmányait”); illetve Papp Z., 2012:408. Összevetésképpen a kilencvenes években a román középiskolát választó magyarok arányát elfogadható tanulmányok akkor 14-15 százalékra becsülték (például: Erdei, 2003:318)

3 A szakmában e helyzetet a „hat-négy-három-kettő” kifejezéssel szokás zsargonosan jellemezni. Ez arra utal, hogy a romániai magyar gyermekek az országos iskolai populációnak mintegy 6 százalékát adják az óvodai szinten, de már csak 5 százalék körüli arányt az elemi iskolai szinten, 4 százalék körüli

– A tannyelvválasztás komplex tényezők hatása alatt, a motivációk szövevénye révén történik; a meglevő oktatási kínálat okozta kényszerdöntésektől, az individuális boldogulást célzó döntéseken keresztül, az etnikai közösségi szempontokra alapuló döntésekig sokféle jellemző eset mutatható ki, és köthető össze többé-kevésbé az érintettek általánosabb életszéméletével, életvitelével, rétegidentitásával (végső soron meghatározó szociológiai tényekkel).⁴

– Azt, hogy a romániai magyar gyermekek számára magyar nyelvű tanítást *kell* választani egy jellegzetes, domináns, normatív, csaknem kizárólagos nyilvános diskurzus⁵ erősíti, igazolja.

A TANULMÁNYBAN HASZNÁLT EGYES KIFEJEZÉSEK

Címke-kifejezések

A tanulmány során leírt jelenségek több alternatív formában léteznek, ezeket megannyi kifejezéssel lehetne jelölni, viszont a tömörség kedvéért a legjellemzőbb, tipikus esetek nevezésével jelöljük őket. Ezeket címke-kifejezéseknek szánjuk.

Például maga a tanítási nyelv választása vonatkozhat az óvodai nyelvre, az elemi iskolai nyelvre, középiskolai oktatás nyelvére és az egyetem nyelvére is. Amikor általánosan szólunk erről, akkor röviden főleg a következő két címke-kifejezést használjuk: „iskola nyelve” vagy „tannyelv”. A tanintézetre vonatkoztatva általánosan így írjuk itt: „magyar iskola”, „román iskola” – az „iskola” szó adott konkrét esetben jelenthet mást is: óvodát, egyetemet, szakiskolát.

Továbbá, ehhez hasonlóan:

Az iskola nyelvét választó lehet maga a szülő, a tanuló (aki jellemzően tizenéves, a középiskolát vagy az egyetemet maga választó fiatal), nagyszülő, nevelőszülő, ezeket együtt, a tipikusra utaló kifejezéssel jelöljük, így: „a szülő”, ritkábban pedig így címkézzük: „a család”. A tanulmány során elsősorban azok a családok érdekelnek, ahol mind a két szülő magyar. Bár a kutatás folyamán ráláttunk az etnikailag vegyes családok iskolaválasztási szokásaira is, az ők esetükben kézenfekvőbb a válasz, hogy miért választanak akár román iskolát; egyébként a szakmában ismert, hogy az ilyen családok többségében román választanak (Csata, 2004; Papp Z., 2012, de id. még: Murvai, 2000 stb).

arányt az V–VIII. osztályos szinten, s már alig valamivel 3 százalék felett a középiskolai szinten, szakiskolai szinten pedig csak 2 százalékot (vö. Murvai, 2004:4).

4 A meghatározó tényezők újabb keletű összefoglalójára, rendszerezési kísérletére példa: Papp Z. 2012:411.

5 A domináns és kizárólagos diskurzus alatt ebben az esetben is az a nyilvános – és a sajtó által animált – diskurzus érthető, amely egy meghatározott, egyedüli alternatívának tekintett helyzetértékelést és cselekvési irányt megjelenítő szövegek együttese. E szerint a kisebbségi magyar közösség bizonyos képben jelenik meg (mi van? mi a helyzet?), bizonyos közösségi normarendszerben (mit kell tennie tagjainak?), bizonyos képben megjelenő „szignifikáns másokkal”, akik a románok, illetve a román államhatalom. Ez a diskurzus azért is kizárólagos, mert tulajdonképpen nem létezik egy olyan alternatív diskurzus, ami a dominánstól teljesen eltérő irányról szólna. (Például nem életszerű egy olyan sajtószöveg, ami ezt mondaná: „Lehetőleg minél több magyar gyermek tanuljon románul, a román iskolák igenis fogadják be és tanítsák románra, románul a magyar gyermekeket is, lehetőleg az ösztöszest!”)

A magyar nyelvű oktatás megvalósul olyan intézetekben is, ahol kizárólag magyar tannyelvű osztályok vannak, illetve megvalósul olyan intézetekben, amelyek vegyes tannyelvűek, abban az értelemben, hogy az illető iskolában vannak román tannyelvű és magyar tannyelvű csoportok (osztályok). Nos, akármilyen intézetről is legyen szó, a tömörség végett, amikor általánosságban szólunk róluk, itt így jelöljük: „magyar iskola”, „román iskola”. Tehát a „magyar iskola” jelentheti azt az intézetet is, amiben csak magyar tannyelvű osztályok vannak, de azt is, amiben tulajdonképpen a román osztályok mellett működnek a magyar osztályok. Fontos megjegyezni, hogy a részletes valóság sokkal bonyolultabb abban a tekintetben, hogy mely ponton folyik magyarul az oktatás, illetve mikor vannak ez alól különféle – rendszerint nem szabályozott, de helyi szemléleten alapuló – kivételek, mint például a rajzóra, az idegennyelv-óra, a testnevelés tanítási nyelve esetében (lásd: Murvai, 2004:4; Fóris-Ferenczi, Péntek, 2011:55; vö. Mandel, Papp Z. 2007:70–75).

Alapvető jelölő kifejezések

Azt elemezzük, hogy román nyelvű oktatást (címké kifejezésünkkel, röviden: „román iskolát”) választó fiatalok vagy szüleik (címké kifejezéssel, tömören: „a szülők”) mi okból döntenek így, illetve ők maguk kommunikációjából mi derül ki arról, hogy *miért* döntenek így, mi készíteti őket erre, és döntésükben mi erősíti vagy ingatja őket. A tannyelvet választók döntéseinek készítőit, indokait, sőt akár érveit gyűjtőkifejezéssel „motivációnak” címkézzük – itt függetlenül a „motiváció” fogalmának különböző használataitól.

Az egyes motivációkat szabatosan köznapi kifejezésekben sommázzuk, és e kifejezéseket úgy emeljük ki, hogy mindvégig belső idézőjelek (lúdláb idézőjelek) között írjuk; például így: »a román iskolában románul jól megtanuló gyermek« motivációja. (Ez azon szülők motivációja, akik azért íratják román iskolába a gyermeküket – legalábbis főleg ezt mondják, amikor másokkal erről beszélgetnek –, mert szerintük a gyermek ott tanulhat meg jól beszélni, érteni, írni, olvasni románul, és ez fontos számukra.)

Egy tipikus motiváció körébe több egymással rokonítható változat fordulhat elő. Mivel elemzésünk részletes leírásra törekedett, ezeket, ahol a kutatási adatok engedték, kibontjuk, részletezzük. Az ilyeneket *almotivációnak* vagy *alesetnek* címkézzük, és elnevezésüket szintén belső idézőjelek között írjuk le.

További munka kifejezésekkel, címkékkel megkülönböztetünk *fő motivációt* a *mellékmotivációtól*. Egyes esetekben több motiváció határozza meg azt, hogy miért választanak ilyen vagy olyan oktatási intézetet, de ezek között lehet – szokott is lenni – egy meghatározó készítő, ez a fő motiváció („azért íratam a gyermeket ebbe a román osztályba, mert hallottam, hogy jó a tanító néni”), de járulhat hozzá egy mellékmotiváció is („különb is itt legalább jól megtanul a gyermek románul”).

A NYELV MINT TÉNYEZŐ AZ ISKOLAVÁLASZTÁSBAN

Az etnikai identitás közösségi érzületének hatása, illetve a nyelvi készségek pusztája tényének hatása

Bár a román tanulási nyelvet választók körét vizsgáljuk, az elemzés érdekében foglalkoznunk kell a magyar iskolát választók döntésének lényegi jellemzőivel is.

Vannak, akiknél a magyar tannyelv választása nem úgy kötődik az etnikai identitáshoz, ahogy a közösségi megmaradás szükségességének tudata, érzülete hat, hanem úgy kötődik hozzá, hogy egyszerűen a gyermek egyéni nyelvi kompetenciája a döntő tény: ilyenkor nem azért választanak magyar iskolát, mert *magyarok*, hanem azért, mert legjobban *magyarul tud* a gyermek. Feltételezzük (mérés ellenőrizhetné le ezt a feltételezést), hogy azok vannak a legtöbben, akik magyar iskolát az utóbbi sémában választanak.

(Természetesen ennek feltételezése majdnem evidens szociológus számára: ez kapcsolódik ahhoz, hogy a sajtó és a domináns, közkeletű értelmiségi retorika által hordozott közösségi etnikai érzület elemei csak viszonylagosan és részlegesen penetrálják a magyar lakosságot.)

A magyar oktatást igénybe vevő családok körében tannyelvválasztáskor az etnikai („nemzeti”) identitás nem csak a *közösségi* és *normatív* formában meghatározó (etnikai identitás fontosságának tudata), hanem *individuális* és *operatív* formájában is meghatározó: a pusztája tény, hogy magyar ajkúak, *a gyermek, mint egyén a magyar nyelv eszközével tud boldogulni – „operálni” – a leginkább.*

Így számos olyan családban is magyar iskolát választanak, ahol kevésbé, elszórtan van jelen a gondolkodásban az etnikai identitás problematikája, illetve annak problémás, veszélyeztetett, fölöttébb fontos volta (például vegyes házasságot is könnyen elfogadnak).

Részletesen szólva ez azt jelenti, hogy a magyar iskolát nem csak azok választják *etnikai identitás* alapján, akiknél ezt diktálja az etnikai-nyelvi közösséghez való tartózkodás közösségi érzülete, hanem azok is, akinél ez az érzület nem lényeges, olykor nem is tartalmaz, *ámde éppen az etnikai identitás pusztája tényei hatnak*: azért választanak magyar tannyelvet, mert a család magyar nyelvet használ, a gyermek azon tud a legjobban kommunikálni, és különben is szokás a családban – de a magyar szomszédok és ismerősök körében is – magyar iskolába járni. Számukra elsősorban nem elvi kérdés, ám életszerű – operatív, gyakorlati – állapot a magyar iskolába járatás. Viszont az ők esetükben minél nagyobb a bizonyosságuk arról, hogy gyermekük elsajátította a román nyelvet is a magyar anyanyelv mellé, annál hajlamosabbak adott esetekben román iskolába íratni⁶. (A románul is „jól” tudó magyar gyermek román nyelvű iskoláztatásának érvét később részletesen elemezzük).

6 Az ilyen interjúalanyok arra a kérdésre, hogy ők miért írták magyar iskolába a gyermeket, elsősorban nem etnikai identitás fenntartásának érveivel válaszolnak (bár igaz, első körben azt mondják, rövidre fogva, hogy „azért, mert magyarok vagyunk”), hanem azt mondják, hogy azért, mert a gyermek magyarul tud. Előfordul ilyen fogalmazás is: „azért magyarba, mert *a gyermek nem tud románul*”. Nyilván alapesetnek, alapértelmezettnek ők azt tekintik, hogy Romániában a gyermekek román iskolába járnak – hacsak nem hiányos a román nyelvtudásuk.

1. táblázat: *A magyar mivolt kétféle hatása: közösségi-normatív és individuális-operatív*

	magyar iskolát választók	román iskolát választók
motivációk, melyek hatnak	magyar mivolt: <i>közösségi-normatív hatás:</i> (identitásörzés, „megmaradás”)	számos motiváció (a továbbiakban részletesen elemezve)
	a kettő keveréke	
	magyar mivolt: individuális-operatív hatás: (a gyermek magyarul tud a legjobban, „nem tud románul”)	

Az iskolaválasztók gondolkodásmódját és beszédmódját követve a döntések alapvető tényezői között két *szubjektumhoz* kötött *hatást*, illetve két *környezeti körülményt* kell figyelembe venni.

A kétféle, a szubjektumhoz kötött hatás éppen az etnikai-identitásnak a 1. táblázatban lejegyzett kétféle hatása:

1. az közösségi érzület, életelvek szerepe: az etnikai identitás hatása a közösségi-normatív módon
2. gyermek nyelvi kompetenciája: az etnikai identitás hatása az individuális-operatív módon
A két környezeti körülmény pedig a következő:
3. van-e vagy nincs a településen (vagy vállalható távolságban) magyar oktatás
4. az oktatás minősége (Ezt amellet is „külső” körülménynek tekintjük elemzésünkben, hogy a szülők bizonyos részt szubjektíven határozzák meg, tudják, vélik stb, hogy mi a minőségi, mi nem az.)

A nyelv szerepéről alkotott egyes felfogások és az iskolaválasztás

Sok család mérlegeléseiben túlnyomóan pragmatikus elemek vannak, illetve egy hosszas mérlegelés a tárulkozó lehetőségek (a változatos iskolai kínálat) vagy, helyenként, éppen a beszűkítő kényszerek (nem létező iskolatípus magyar nyelven) között. Így valójában a legtöbb család az optimálist keresi ebben a döntésben; kérdés, hogy a tannyelv szerepét miképpen látják, milyen súlyt adnak neki.

Az iskolaválasztási döntések a nyelv szerepének vonatkozásában az alábbi típusokba sorolhatók:

1. Olyan döntés, amiben a magyar nyelv szerepe nem jelenik meg. Ebben a döntésben a szülő, ha a legkisebb többletért szól a román iskola mellett, azt fogja választani.

Csak akkor választ magyar iskolát, ha a hasonló feltételű és térbeli közelségű román valamiért gyengébbnek tartja, illetve a magart valamiért jobbnak; más esetben akkor választ magyar iskolát, ha az könnyebben elérhető (például közelebb van). De amúgy a tannyelv nem számít, mellékes szempont. Ennek a döntésnek előfeltétele, hogy a szülő meg legyen győződve arról, hogy a gyermeke egy bizonyos, szerinte megfelelő szinten tud románul, így ez a döntéstípus

azokra a vidékekre⁷ jellemző, ahol a magyar családok nagyszámú román közösség körében élnek, rendszerint kisebbségben, és ebben a környezetben a magyar anyanyelvű fiataloknak (a nem vegyes házasságbelieknek is) hétköznapi alkalma van megtanulni románul.

Tekintsük a következő kérdést: azok a családok, akik nem nyelvi szempontot követnek, hanem más – például az oktatás minőségét adott iskolákban –, mennyire olyan családok, akiknek gondolkodásában *általában* nem élnek az etnikai szempontok, illetve, mennyire olyan családok, akinek gondolkodását *általában* áthatja az etnikai tudat (büszkeség, kötődés, szimboliztika stb.), *ám éppen iskolaválasztáskor ezt felfüggesztik valami más motiváció hatására* (például: oktatás minősége)?

Releváns ez a probléma, mivel alapvetőnek gondoljuk azt a különbséget, ami olyan (családi) döntések között van, ahol a gondolkodásban etnikai szempontok *nem* ütköznek az etnikailag semleges szempontokkal (mert általában nem etnikai szempontokat szoktak követni, nem azok szerint élnek, tehát nincs, aminek ütköznie), és azon (családi) döntések között, ahol etnikai szempontok igenis ütköznek az etnikailag semlegesekkel. Az előbbi esetben kevésbé dilemmás kérdés az, hogy magyar avagy román legyen a tannyelv, az utóbbi esetben viszont inkább dilemmás kérdés; még hozzá az a sajátos dilemma, hogy a – domináns nyilvános diskurzus által is erősített és felhangosított – közösségi tudat alapján avagy anélkül, azzal mintegy ellenkezve döntsenek a választandó iskoláról.

A kérdés tehát az, hogy a következő két elképzelt, de tipikus megfogalmazás közül melyik érvényesül?

– A család ehhez hasonlóan tudná megmagyarázni döntését: „Nem számított az, hogy magyarul tanuljon, a lényeg az volt, hogy egy jó iskola (vagy: „közeli iskola”) legyen, és hát a végén román iskola lett”. – Avagy:

– A család így fogalmazza: „Magyart szerettünk volna, de sajnos nem tudtunk ilyent választani, mert gyengének tartjuk” (vagy: „távol van”). Ezért a végén, sajnos, román iskola lett.

Azért is releváns ez a probléma, mert az iskolaválasztás nem etnikai tényezői elég szép sort alkotnak a legtöbb eddigi elemzésben; például Papp Z. is az iskolaválasztást befolyásoló tényezők rendszerezése során számos „etnikailag semleges” tényezőt sorol fel (2004:411).

Végül azért is releváns ez a probléma, mert a világ más kisebbségi közösségeiben is, ahol tannyelv-választási lehetőség van, ez a kettősség (etnikai meghatározók – nem etnikai meghatározók) megjelenik – például a kanadai Québec esetében (Guillemette, 2007, idézi Árendás, 2012).

2. Olyan döntés, amiben a magyar nyelv, mint a célhoz rendelt többé-kevésbé fontos eszköz jelenik meg. Ebben a típusban az iskola eszköz: az életben való boldogulás. A nyelv, amin az iskola tanít, és amin a gyermek tanul, maga is eszköz. Ezért a tanuló román nyelvi kompetenciája vagy annak hiányos volta a döntő: azon a nyelven tanítatják, melyen a tanulással boldogulni fog. Egyébként számos romániai magyar fiatal (feltételezésünk szerint *a többség*) csakis azért jár magyar iskolába, mert szerinte vagy családja szerint magyarul tud a (leg)jobban, illetve nem tud jól románul. Különbözik ettől azon családok köre (feltételezésünk szerint ez a *kisebbség*).

7 Ezeket a régiókat a média- és a politikai nyelvezet „szórványvidékeknek” nevezi (jobb híján és immár köznyelvi beágyazottsága miatt a továbbiakban ezt a kifejezést használjuk mi is).

ség), ahol a magyar iskola már egy összetettebb közösségi identitás-tudat, sőt norma alapján történik: az ők gondolkodásukban nem csakis a magyar személy *egyéni*, történetesen magyarként való boldogulása a tét, hanem a *közösség* létének, fenntartásának ügye is. Előbbi és utóbbi összehasonlítására két típuskijelentést tekintünk, sarkítottan téve őket egymás mellé:

„Magyarba kellett írtni, mert sajnós nem tud annyira románul, hogy megállja a helyét román osztályban. Még ha ezért távolabbra is kell járnia iskolába.”

„Mindenképpen magyar iskolába írtunk, pedig jól tud románul, még ha távolabb is kell járnia iskolába. Nem tudjuk elképzelni, hogy fogalma se legyen Petőfiről, Gárdonyiról.” – ezzel a mondattal pedig áttérhetünk a következő típusra:

3. Olyan döntés, amiben a magyar nyelv mint a fontosnak tartott közösségi identitás fenntartásának eszköze jelenik meg: közügy eszköze. Ebben a felfogásban nem csak a kisebbségi magyar közösség *tagjának* mint *egyénnek* az érdeke a magyarul való tanulás, mert ezen a nyelven lehet sikeres az iskolában, hanem a közösségnek, mint *kollektivitásnak* sajátos kulturális érdeke is.

A kisebbségi közösség fenntartásának elve, ügye egy sajátos, már említett domináns diskurzus által is létezik. Ennek ellenére ez a tudat – értelmiségi, újságírói, politikusi, hiedelmekkel ellentétben – valójában nem terjed ki a magukat magyarnak valló, elsődlegesen a magyar nyelvet használók teljes körére, hanem csak az értelmiség és a középosztály bizonyos részeire; ezen túl is valamelyest továbbterjed egyes társadalmi kategóriákra, főleg a domináns diskurzus révén, amit a média, politikai kampányok, iskola, egyház és bizonyos hálózati kapcsolatok közvetítenek, és a közösség tagjai közül végül sokan átveszik a készen kapott diskurzuselemeket, majd használva maguk is vallják.

EGYES SPECIÁLIS IDENTITÁSMINTÁK A TANNYELVVÁLASZTÁSBAN

Román tanítási nyelv választása mint tudatos asszimilációs igyekezet

Elvélve jelenik meg, szinte mindig úgy fejeződik ki, hogy a szülő azt vallja, hogy a magánélet helyzetain kívül, és főleg intézményes környezetben, igenis a román nyelvet kell használni, mert ez az ország hivatalos, többségi nyelve (típuskifejezés: „mert ebben az országban élünk”). A magánéletben és a hálózati kapcsolataik egy részében magyar nyelvet használó családoknál valóban ritka a román tannyelv választásának kifejezetten ez a motivációja (legalábbis ritkább a kinyilvánított formája, főleg, ha az erről kommunikáló személyt eléri a domináns diskurzus ellenkező hatása, nyomása).

Kézenfekvőbb ez a motiváció vegyes családokban, viszont minket a kutatás során közelebből nem ezek a családok érdekeltek. Arra a következtetésre jutottunk, hogy többen lázadásképpen – a nekik szegezett, tannyelvet firtató kérdést támadásként fogva fel – mondják, hogy ők azért választanak román iskolát, mert igenis „ebben az országban élnek”, és ennek pedig a román a hivatalos nyelve; amit ők tesznek az lehetne a megszokott, az attól eltérő pedig a kivétel, sőt, egyáltalán nem kellene az iskolaválasztást mint családi belügyet közbeszéd témájává tenni. Ez az indoklás, többé-kevésbé ingerülten hangzik el – mintegy rövidre zárt, ütős ellentétéként annak a „megint magyarkodó”, magánügyekbe beavatkozó kérdezősködésnek, amiben a választott iskola nyelvét firtatják.

Az ingerültség származik esetenként onnan is, hogy bizonyos családokban közben zajlik kisebb-nagyobb vita arról, hogy a gyermeket milyen nyelvű tanintézménybe vigyék. (Az iskolaválasztásról szóló családon belüli eszmecsereknak, vitáknak, illetve az ott ütköztetett motivációknak e tanulmányban külön részt szánunk). Illetve származik az ingerültség onnan is, hogy a román iskolát választó szülőket is többé-kevésbé eléri valami abból a domináns diskurzusból, miszerint közösségi, etnikai (köznyelven: „nemzeti”, „kisebbségi”) ügy lenne az, hogy a magyar (anyanyelvű) tanulók magyarul tanuljanak; ezt a diskurzust nyomásként, bosszantó fontoskodásként („átpolitizálásként”) élik meg.

Román iskola választása mint a szülői iskolázottsági minta reprodukciója

A szülők saját egykori iskolai tapasztalatukat követve az övékhez hasonló módon választhatnak gyermeküknek tanintézetet. A motivációkat vizsgálva viszont nem találtuk hangsúlyosnak, hogy azért választ adott esetben román iskolát a szülő, mert ő is olyanba járt. Holott más, statisztikai jellegű mérvadó kutatások már a kutatástervezés során fókuszba helyezik, és végül rendre *ki is mutatják, bizonyítják az összefüggést* a szülő iskoláinak tannyelve és a gyermekeik iskoláinak tannyelve között (például Csata, 2004; Papp Z., 2012); hangsúlyosan jelen van egy összehasonlító kutatás jelentésében (Dobos, 2011:13–19), de az egyik szlovákiai kvalitatív kutatásban is visszatérő elem a szülői iskolázottsági minta reprodukciója (Árendás, 2012); illetve iskolaválasztási kutatásokban általában is számolnak az előző nemzedékek iskolázási szokásaival mint független változóval (például, egy átfogó jellegű értekezésben: Andor, Liskó, 2000, illetve esettanulmányban: Sárosi-Márdirosz, 2008); s az előző nemzedék populációjának változóival számolni amúgyis egy klasszikus szociológiai igyekezet.

Ezen eltérés (hogy tudniillik a mi kutatásunkban nem jelenik meg hangsúlyosan, míg a statisztikai természetű kutatásokban jelen van a szülői minta reprodukciója) mögött három lehetséges okot feltételezünk:

– Az *első* banális: az, hogy a kvalitatív kutatás nem hozta felszínre ezt a tényezőt, minthogy ez a fajta vizsgálat átfogó képre nem hivatott, nem alkalmas.

– A *második* az, hogy a szülők szövegeikben elsősorban nem ezt a távolabbi múltra vonatkozó indokot hozzák fel, helyette olyan motivációkról kommunikálnak, melyek mindegyike a jelenhez köthető (maguk is kevésbé találják kimerítő magyarázatnak azt, hogy azért íratják ilyen vagy olyan nyelvű iskolába a gyermeket, mert ők is annak idején ilyenbe vagy olyanba jártak.)

– A *harmadik* az – és ezt a feltételezést ajánljuk továbbgondolni –, hogy mind a szülő tannyelvének választása annak idején, mind pedig a gyermeke tannyelvének kiválasztása most, egyaránt bizonyos gondolkodás- és viszonyulásmódot tükröz, mely családi mintaként él és közvetítődik. Tehát nem azért jár ma a gyermek román iskolába, mert a szülő is olyanba járt, hanem *mindketten* azért jártak, illetve járnak oda, mert valamelyik jellegzetes motiváció hatott a választásra: a jobb román iskola, a román nyelv elsajátítása, mert a gyermek „úgyis tudott már románul”, mert „ebben az országban élünk, és kész!” stb. Ez a motiváció családi – végülis társadalmi rétegbeli – mintaként hat az ők esetükben. (Kutatásában Árendás is utal arra, hogy a szülő és gyermek közötti hasonlóság az iskolaválasztásban nem pusztán az iskolai minta reprodukciója, hanem általánosabb kulturális reprodukció is – Árendás, 2012).

Elemzésünkben viszont jól megmutatkozott az, hogy *kivétel* ez alól az a család, ahol a szülő a maga gyermekkorában magyar iskolába *ment volna*, de nem lehetett (mert például nem volt

elérhető magyar osztály), és ilyen esetben – de *korántsem minden* ilyen esetben! – szokta a szülő azért is (mellék motivációval) választani gyermeke számára a magyar tannyelvet, mert nem szeretné, ha ő is kényszerből románul tanulna.

Egy lehetséges megvizsgálandó kérdés egy statisztikai jellegű vizsgálatban: hogy melyik a gyakoribb kijelentés a következő kettő közül, melyek eltérő motivációt fejeznek ki:

– „Én román iskolába jártam magyar létemre, hát legalább a gyerekem tanuljon magyarul!”

– vagy:

– „Én is román iskolába jártam magyar létemre, lám nem lett semmi bajom belőle, sőt! – tehát az én gyerekem is járhat oda!”

A ROMÁN ISKOLAVÁLASZTÁS MOTIVÁCIÓINAK ÖSSZEFOGLALÁSA

Az 1. táblázatban összefoglaljuk az egyes motivációkat, illetve azok alternatíváit (alesetek), őket belső idézőjel (lúdláb idézőjel) segítségével munkacímkeként használjuk a továbbiakban.

2. táblázat. *Motivációk összefoglalása*

fő motiváció	a motiváció aletei	melyik iskolai szint választásakor jelenik meg kiemeltebben	melyik iskolai szinten jelenik meg kevésbé hangsúlyosan
1. »a nagyon jó (román) iskola« (a család a jobbnak tartott román iskolát választja)		középiskola	óvoda
2. »a román iskolában románul jól megtanuló gyermek«		elemi iskola, esetleg: V–VIII. osztály	óvoda
	»a jelenleg román iskolába azért járó gyermek, hogy jól megtanuljon románul, mert később úgyis románba kell járnia«	elemi, sőt óvoda, illetve középiskola	V–VIII.
3. »a román környezetbe jobban beilleszkedő majdani felnőtt«	»román környezetben jobban boldoguló majdani felnőtt«	középiskola	óvoda, elemi iskola
	»a román intézményi rendszerben jobban elfogadott (el nem utasított) majdani felnőtt«	középiskola	óvoda, elemi iskola

fő motiváció	a motiváció aletei	melyik iskolai szint választásakor jelenik meg kiemeltebben	melyik iskolai szinten jelenik meg kevésbé hangsúlyosan
	»a román hálózatokban jobban elfogadott (el nem utasított) majdani felnőtt / család«	középiskola	óvoda, elemi iskola
4. »a nem elérhető magyar iskola«	»tényleg nem létező magyar iskola«	V–VIII. osztály	elemi iskola
	»tulajdonképpen nem létező magyar iskola« (létezik, de nehezen elérhető, tehát tulajdonképpen: nincs)	V–VIII. osztály, de már akár elemi iskola	
	»magyar iskola mint szociális teher« – a eset alete: roma tanulók jelenléte	V–VIII. osztály, középiskola	óvoda
	»középiskolák esetén: nem létező szak magyarul«	középiskola	
5. »az iskola nyelvének kérdése a gyermek előéletében már rendeződött« (a gyermeket kétnyelvűnek tekintik)	»a románul immár tudó gyermek«	V–VIII. osztály, középiskola	óvoda
	»a magyar iskolába immár járt gyermek«	V–VIII. osztály, középiskola	óvoda

A »NAGYON JÓ (ROMÁN) ISKOLA« MOTIVÁCIÓJA

Ebben a motivációban a magyar nyelv szerepe kevésbé jelenik meg. Főképpen nem jelenik meg a magyar nyelvnek az a *közösségi* szerepe, amit a kisebbségi domináns diskurzus üzeni szokott. Akik ennek a motivációnak a jegyében választanak iskolát, jellemzően olyan személyek (családok), ahol nem áll a gondolkodás központjában az etnikai, nyelvi identitás problematikája. Ha a legkisebb többletérv szól a román iskola mellett, a szülő azt fogja választani.

Ezek a családok vállalják, vallják a magyarságukat, de az életük különböző fontos döntéseiben (iskolaválasztás, párválasztás) a magyar identitás nem kulcsfontosságú. Ők mérlegelik, hogy a gyermekük mely iskolában, milyen szakon tanulna jobban, lenne sikeres, versenyképes, és az is

lehet, hogy a mérlegelt tényezők között szerepel a tanítás nyelve is, de nem az a döntő. Tulajdonképpen legtöbbször ők nem *tannyelvet* választanak, hanem *iskolát*.

Az elemzést finomítva szólunk kell e motivációt követők között létező egyes alkategóriákról. Ilyen alkategóriák állapíthatók meg aszerint, hogy egyáltalán felmerül-e döntésben a tan nyelv:

– Vannak magyar családok, ahol mellékes szempontként felmerül ugyan a magyar iskola opciója, de a döntést az iskolák vélt vagy valós minősége alapján hozzák meg.

– Vannak olyan magyar családok, ahol szinte fel sem merül a tanítási nyelv.

Más kategóriák pedig aszerint állapíthatók meg, hogy e körben – ahol az iskola minősége a fő tényező – az iskolaválasztás milyen információkra, külső hatásokra épül:

– Vannak olyan családok, ahol inkább a részletes, elemző, sűrű tájékozódás alapján hozzák a döntést.

– Vannak olyan családok, ahol inkább kész mintákat követnek (mások példáját).

Először azzal a foglalkozunk pár bekezdésben, hogy a döntésben felmerül-e vagy még csak fel sem merül az iskola nyelve:

Felmerül vagy fel sem merül a tanítási nyelv

A kutatásunk alapján *nem bizonyul jellegzetesnek* (legalábbis abban az értelemben, hogy nagyon ritkán fordul elő), hogy a döntésben *fel se merülne* a magyar tannyelv kérdése. Ezekkel a családokkal keveset foglalkozunk elemzésünkben, mert információink empirikus értéke fenntartással tekintendő.⁸ (Olyan szülőt nem találtunk, hogy ne tudjon arról, hogy a településen, ahol a család él – vagy ézszerű ingázási közelségben – létezik magyar tannyelvű osztály: sehol nem jelenik meg olyan eset, amiben azért járnak magyar gyermekek román iskolába, mert magyar létezéséről fogalmuk sem volt.)

Ami kevés kiderül azokról a családokról, ahol talán fel se merül az iskola nyelve, és ez a nyelv a tanintézet választásakor történetesen a román lesz, a következők vonásokban foglalható össze:

0.) Ezek jellemzően vegyes házasságok, de mivel bennünket itt nem a vegyes házasságok érdekelnek, további vonásokat tekintünk:

1.) Tipikusan olyan magyar családok, ahol a fiatalok generációk óta román tanintézetekbe járnak (óvodától egyetemig);

2.) A domináns magyar kisebbségi nyilvános diskurzus körén kívül vagy annak peremén helyezkednek el;

3.) Nincs különösebben sokat szereplő magyar iskola a (helyi) nyilvánosságban (különben is, ahogy az előbbi bekezdésben áll, a szülők nem ebben a nyilvánosságtérben foglalnak helyet);

4.) A magyar gyermek valóban jól tud románul. A magyar családtagok a mindennapokban is számos szituációban a román nyelvet használják, de a magánélet nyelve a magyar.

8 Ezen a ponton nyilván módszerkritika szükséges: a terepbeszélgetések során, rákérdezésre az iskola nyelvének témája *úgyis* felmerül azokban a szülőkben is, akik a döntésük során tényleg nem gondolták, talán egy pillanatig sem, hogy a választott iskola magyar legyen; de azt már nehéz utólag vizsgálni, hogy rákérdezés előtt a gondolkodásukban kapott vagy nem kapott szerepet a tannyelv.

5.) Hálózati kapcsolataikban reprezentatív arányban *lehetnek*⁹ román és magyar személyek (például a helybeli barátaik 80 százaléka román, 20 százaléka magyar, miközben a helyi etnikai eloszlás is hasonló arányú).

Alaposan tájékozódók és mintát követők

Viszonylag jól el lehet különíteni olyan magyar családokat, ahol inkább a részletes, sűrű tájékozódás alapján választanak román iskolát, illetve olyan magyar családokat, ahol inkább mintákat (mások példáját) követve íratják a gyermeket román iskolába.

Az alaposan tájékozódóknak gondosan gyűjtött, dokumentált információi vannak a környék iskoláiról, a továbbtanulási lehetőségekről. Legtöbbször a részletes információik kiterjednek a magyar iskolákra (illetve a vegyes iskolák magyar tagozataira) is.

Az oktatási intézetekről való alapos tájékozottság tényezőjéről főleg a középiskola-választás során beszélhetünk, és kevésbé az elemi iskola (első osztály vagy előkészítő osztály) választása kapcsán. Az elemi iskolát választó „alapos tájékozódók” az iskola milyenségét ugyan szokták tekinteni, de ők – röviden szólva – inkább „egy jó tanító(nő)t” választanak. Az információkat a jónak tartott tanítókról gyűjtik, olykor maga az egész iskolának a hírneve, ellátottsága, felszereltsége mellékesebb (de nem teljesen mellékes).

A középiskola választásának egyik sajátos helyzete az, amiben az addig magyar iskolába járó tanuló immár román nyelvű középfokú oktatásban folytatja tanulmányait (vö: »a románul immár tudó gyermek« motiváció).

Amennyiben az elemi iskola végzése után, az ötödik osztály előtt kell – vagy *nem kell*, de *akarnak* – iskolát váltani, akkor azok a szülők, akik az alaposan tájékozódó típusba tartoznak jellemzően olyan „jó” iskolát keresnek, ahol akár 12. osztályig tanulhat a gyermek (hogy lehetőleg többet ne kelljen iskolát váltani), vagyis a középiskolát is előre megválasztják. Egyébként több családban hangsúlyos az a tétel, miszerint jó, ha a gyermek mind a tizenkét osztályt ugyanabban a „jó” iskolában végzi. Az ilyen családok már az elemi iskola választásakor olyan intézetbe mennek, ahol az összes iskolai szint működik, és a döntésükben a majdani középiskola képe is szerepet játszik. Ez nem csak azokra jellemző, akik végül román iskolát választanak, hanem azokra is, akik csakis magyar iskolát akarnak – és e választási mód is hozzájárul ahhoz, hogy a szülők az egyes nagyvárosok (Kolozsvár, Marosvásárhely) olyan nagy, rendszerint *belvárosi* magyar iskoláit preferálják már az elsős kisgyermekük számára, ahol a tanulói pálya akár az érettségig is tarthat. Ez a tendencia az iskolák között így kialakuló versenyben hátrányba hozta a *külvárosi* I–VIII. osztályos iskolákat (főleg Kolozsváron), amelyek demográfiai okokból amúgy is fokozatosan veszítenek rekrutációs bázisaikból. Mindez a külvárosi (tömbháznegyedi) magyar iskolai osztályoknak a fogyásához, eltűnéséhez vezet, és az ott lakó magyar családok egy része – saját iskolaválasztási motivációi alapján – nem járattja a belvárosba gyermekét, hanem a közeli román iskolába íratja. (Ezeknek a családoknak, feltételezésünk szerint csak egy kisebb része vinné magyar osztályba a tanulót akkor is, ha megmaradtak volna a lakóhelyhez közeli magyar oktatási lehetőségek, mert szerintünk kevesebb esetben a fő motívum maga a távolság,

9 Csak feltételezés, mérést igényelne.

és gyakrabban arról van szó, hogy egy olyan kulturális minta érvényesül, ami a román iskola választását valószínűsíti.)

Az iskolaválasztás előtt álló szülők (és tanulók) alaposan tájékozódó típusa között alig találunk olyanokat, akik az iskolák különböző statisztikai jellegű minőségi mutatóit, adatait tekintették volna át, akár hivatalos forrásból (tanfelügyelőség, minisztérium, azok honlapjai), akár sajtóból, mégis feltételezzük, hogy bizonyos mértékben elterjedőben van az ilyen tájékozódás is. Már csak azért is, mert a tanulók toborzása során az iskolák egyre gyakrabban teszik előtérbe a rájuk néző kedvező minősítő adatokat: érettségi siker aránya, egyetemen továbbtanulók aránya, tantárgyversenyeken elért sikerek, egyes rangsorokban elfoglalt hely stb.¹⁰ Az alaposan tájékozódó családok a részletes felderítéshez a saját hálózati kapcsolataikat és – esetenként – a (főleg helyi) sajtó információit használják (vö. Papp Z, 2012:417). Ezek között tetemes a román források hatása. Az ilyen szülők rendkívül részletesen ismerik az adott város (vagy a közeli nagyváros) iskolarendszerét, összehasonlításokat végeznek, ismert (román) tanárok, igazgatók nevei hangzanak el, legendás osztályokról tudnak, ahonnan „majdnem mindenki bejutott jó egyetemekre” – és ezeknek az információknak a körében legtöbbször ott vannak magukról a magyar iskolákról szóló információk is, mégis az, hogy a magyar iskola nyerjen az ilyen latolgtatás nyomán, sokszor kis esélyű: a kevés és a kicsi áll szemben a sokkal, a szélesebb palettával. Kis esélyű nagyobb szórványvidéki városokban, ahol két-három-négy jó román iskolát tartanak számon, leginkább ennek híre terjed. És kis esélyű apróbb városokban, ahol a magyar lakosság szórvány jellege (és a környékbeli települések magyarságának szórvány jellege) miatt e latolgtatásban egyetlen magyar iskola (vagy csak egy-két osztály) áll szemben a város egy-két erősnek tartott, nevezetes, szélesebb szakkínálatot nyújtó méretes román iskolájával szemben.

Az alaposan tájékozódó és végül román iskolát választó magyar családok egy részénél előáll egy-egy olyan magyar (közép)iskola képe, ami a közelmúltban állítólag leromlott. Kolozsváron, Nagyváradon és Marosvásárhelyen folyamatosan él hol egyik, hol másik régebbi, hagyományos intézettel kapcsolatban az a vélekedés (olykor szenvedélyesen kommunikálva, valószínűleg egy önigazoló magatartás részeként is, de reakcióként a tömjéneseznek tűnő iskolai önreklámozásokra, az ottani gögös tanulókra és tanárookra), hogy az a bizonyos középiskola egy közelebbi-távolabbi múlthoz képest immár, sajnos, gyengébb lenne, „már nem a régi”, „nagyon lezüllött”. „Össze se lehet hasonlítani azzal, ami a mi időnkben volt.” További elemzés során az derül ki, hogy a szülők (és általában a közösség, s adott ponton túl e közösség tagjaként a véleményt formáló „újságíró” is) ezt az érzületet összekapcsolják azzal a ténnyel, hogy az illető iskolába egyre több tanuló jár, „adott pillanatban már mindenki oda akarta íratni a gyerekeit”; de növekedtek is a létszámkeretek, így könnyebb lett bejutni, és az iskola hajdani szelekt jellege megszűnt volna. (Az egyes iskolákat ténylegesen bővítették, az intézetek egyik ambíciója az volt, hogy amennyiben előtte csak középiskolaként működtek, akkor lehetőleg úgy lobbizzanak, hogy jogot nyerjenek immár elemisták iskoláztatására is, éppen azért mert sok szülő mind a tizenkét

10 Márton János esettanulmányában az iskolák közötti versengés hatása is markánsan megjelenik (2013:24–25), és ott szerepelnek sajátos többlétszolgáltatások, amiket az iskola nyújt más, versenytárs iskolákhoz képest (több idegen nyelv, délutáni foglalkozások stb.) Lásd még: Mandel, Papp Z. 2007:81.

évből egy intézetbe szeretné járattatni gyermekét; ugyanakkor demográfiai okokból az egykori többszörös túljelentkezés, a nehéz felvételi megszűnt.)

Ebben a tanulmányban a román iskola mellett döntő magyarokról van szó – viszont e ponton összehasonlítás érdekében megemlíjtük azokat az alaposan tájékozódó iskolaválasztókat is, akik kifejezetten magyar iskolát keresnek, és lehetőleg román nem is választanának (sőt azokról nem is tájékozódnak alaposabban). Ők a román intézetet választó alapos tájékozódóktól abban különböznek, hogy nyelvi, kulturális okokból vagy identitástudati okokból általában kihagyják az értékelésükből a román iskolákat, és akkor sem kerülnek román tannyelv választásának közelébe, ha az információk kedvezőek lennének az illető iskola minőségéről (ha egyáltalán figyelnének ezekre az információkra). Az ők esetükben magyar iskola verseng magyar iskolával, akár csak a Székelyföldön, feltéve, ha van több választási lehetőség a településen vagy közelében.

A jó minőségű román iskolát választók egy másik tipikus köre azok, akik kevésbé részletesen tájékozódnak a lehetséges oktatási intézetekről, inkább mások példáját követve viszik valamelyik iskolába gyermeküket. Akiknek példáját követik, azok lehetnek szomszédok, kollegák vagy a nagyobb családi körben előforduló románok. Az ők helyzetük lényegében ez: egy „jó” román iskolát választanak, mert úgy látják, hallják, hogy az a szomszéd, kollega, távolabbi rokon gyermeke esetében bevált. Ez a számukra viszonyítási pontot, mintát jelentő szomszéd, kollega, rokon történetesen román személy (mert ezek vannak többségben hálózati kapcsolataikban) és annak gyermeke értelemszerűen román iskolába jár, így a követendő példa egy jónak, erősnek tartott román iskoláról szól.

A »ROMÁN ISKOLÁBAN ROMÁNUL JÓL MEGTANULÓ GYERMEK« MOTIVÁCIÓJA

Ez a motiváció vagy indok az, amelyik a leginkább jut az emberek eszébe, amikor valaki felteszi a kérdést, hogy egyes magyar családok miért íratják a gyermeküket román iskolába, annak ellenére, hogy az erdélyi magyar közösségben a többségi szokás magyar tanintézet választása. Feltételezzük, hogy ez két, egymást erősítő (banális) okból van így: *egyrészt* azért, mert lehet, hogy *tényleg* ez a legelterjedtebb motivációja a román iskolaválasztásnak; *másrészt* azért, mert rákérdezésre – netán a domináns kisebbségi diskurzus felől jövő számonkérésre – a román tanintézetet preferáló szülők ezt a motivációt érvként, indokként hozzák fel hangsúlyosabban, hiszen a legkönnyebben és a leghatásosabban ezt tudják felhozni.

A »román iskolában románul jól megtanuló gyermek« motivációja kifejezetten összekapcsolódik az általánosabb, átfogóbb »román környezetbe jobban beilleszkedő majdani felnőtt« motivációval (amivel az alábbiakban külön foglalkozunk). Az összekapcsolódás értelemszerű; de a román nyelvtanulás motivációját azért elemezzük külön is, mert ez hangzik el ismételt, amikor a román nyelvű tanítatásról van szó. A román nyelv megtanulásának szükségessége érvként szerepel a témáról szóló magyar közösségen belüli vitákban (életszerűen: főleg családi vitákban), ezért e motivációval a későbbiekben is foglalkozunk még a „Gyermek tannyelvéről szóló, a családi körnél tágabb körben folyó, magyar–magyar viták” című részben.

A »román iskolában románul jól megtanuló gyermek« motivációjának egy sajátos alesete
Ebben az esetben azért kerül román oktatási intézetbe a tanuló, bár szóba jön az, hogy magyarba is mehetne (sőt emellett szóló érveket ismer fel a szülő), hogy jól megtanuljon románul, mert *később úgymint románba kell járnia*.

Ez főleg az elemi iskola választásakor ható motiváció, és benne van az is, hogy a szülő a későbbi továbbtanulást már román tanintézetben anticipálja. A család ezt a „távlati” román tannyelv választást több okból teszi, és az összes elemzett motiváció valamelyike szerepet játszik ebben. Két tipikus változatát jegyezzük le:

– *Egyik* változat az, amikor a család környezetében működik magyar elemi vagy általános iskola, és a tannyelv része a mérlegelésnek, de felsőbb oktatásban (középiskola, esetleg egyetem) már inkább csak a román opció létezik számukra (mert magyar intézet nincs vagy nehezen elérhető). Példa: van magyar elemi iskola, de közeli, könnyen elérhető magyar középiskola nincs, semmilyen szakprofilú. Mivel a későbbiekben várhatóan románul kell továbbtanulni, már az elemi iskolában a román tannyelvet választják.

– *A másik* változat ettől árnyalattal tér el: a család környezetében létezik elemi vagy általános iskolai tanítás magyarul is, és van középfokú oktatás is magyar nyelven, ám az utóbbinak a kínálati spektruma nem találkozik a család lehetséges opcióival. Példa: van magyar középiskola is, de az csak bizonyos szakprofilú kínál, miközben a román iskolák kínálatja szélesebb. Más példa: van magyar elméleti középiskola, de a fiatal szakközépiskolába szeretne járni, az viszont csak román van. Mindegyik esetben, mivel a későbbiekben várhatóan románul kell továbbtanulni, már az elemi iskolában az egyes szülők a román tannyelvet választják.

»A ROMÁN KÖRNYEZETBE JOBBAN BEILLESZKEDŐ MAJDANI FELNŐTT« MOTIVÁCIÓJA

Ez az előbbieken elemzett »román iskolában románul jól megtanuló gyermek« motivációval rokonítható, azzal értelemszerűen összekapcsolható, az akár ennek egyik alesete lehetne. A nyelvtanulásról szóló motivációt sajátos, már jelzett okok miatt tárgyaltuk külön, ezt pedig azért tesszük külön a terítékre, mert a román környezetben való boldogulás többet jelent, mint a pusztán – az amúgy kulcsfontosságú – nyelvi kompetenciát.

A románok közötti¹¹ boldogulás tényezőjét lebontva a részleteket három csoportba soroltuk és azokat címszavakban a 2. táblázat első oszlopa tartalmazza. A táblázat második oszlopában kifejtettük, hogy mit jelent az első oszlop, majd a harmadik oszlopban tömör címkét használtunk. Tekintsük a 2. táblázatot, utána pedig az azt követő lényeges módszertan megjegyzéseket is:

¹¹ „Román” és „nem román” környezet elkülönítése módszeres, logikus és értekező szövegben nyilván problémás, de a sztereotipizáló, köznapi viszonyulás könnyedén „tudja”, hogy mi számít „magyar környezetnek” és mi számít „román környezetnek”: általában román az, ahol adott csoport nem minden tagja magyar, sőt több román tagja van. Magyar környezet az, ahol többnyire csak magyarok vannak, egymás között magyarul beszélnek, nem kell tekintettel lenni valakikre, akik nem tudnak magyarul stb. stb.

3. táblázat. A román környezetben való boldogulás tényezőit elemző táblázat

1. oszlop: a motiváció lényege	2. oszlop: kifejtés	3. oszlop: címke
román környezetben jobban boldoguló majdani felnőtt	– román baráti kör kialakulása, illetve román ismerősök körének kialakulása mint későbbi többlet kapcsolati tőke – román kortárs csoport hatása mint olyan ismereteket (emberismeretet, élettapasztalatot) szállító hatás, ami később is segít román környezetbe való beilleszkedésben – román személyek állandó, tartós, közös feladatok révén is létrejövő közelsége, ami pozitív, befogadó viszonyulásra szoktatja a magyar fiatalot („szokja a román környezetet”)	– románok körében <i>otthonos</i>
a román <i>intézményi</i> rendszerben – például munkahelyen – jobban elfogadott (el nem utasított) majdani felnőtt	– román személyekkel való kötődései folytán (volt osztálytársak) többlet-lehetőségei vannak a többségi román intézményi környezetben – etnikai identitás nem előtérbe toló személyként ismerik meg a románok, hiszen magyar („magyar eredetű <i>román</i>”) léteére román iskolát végzett	– (román intézményi körben eredeti magyarsága miatt) <i>nem diszkriminált</i>
a román <i>hálózatokban</i> jobban elfogadott (el nem utasított) majdani felnőtt	– nem túlnyomóan magyar, hanem – iskolái révén – inkább túlnyomóan román hálózati kapcsolatokkal rendelkezvén jól elfogadják román ismerősei, barátai	– románok között <i>elfogadott</i>

Fontos módszertani megjegyzés, hogy a táblázatban második és a harmadik oszlopban megjelenő tételek nem a kutató személyek kommunikációjának elemzéséből származnak, hanem kutatócsoport tagjai által feltételezett diskurzuselemek. Ezeket az eleve feltételezett elemeket kerestük utólag a vizsgált személyek kommunikációjában, de elvéve jelennek meg hasonló kifejtettséggel. A könnyű, szabatos kifejtés hiánya mögött több tényezőt feltételezünk:

Az *egyik* az, hogy a román iskola választásának egy jövőbeli, valóban nem közvetlen – és valóban nem közvetlenül pragmatikus (mint pl. a nyelvtudás) – hozadékáról kell számot adniuk az érintetteknek. Ezért ezt nehezebben, hozzávetőlegesebben fejtik ki.

A *másik* tényező az lehet, hogy az e motiváció alapján döntő román iskolaválasztók külső nyomás miatt hajlamosak rejtőzködni ezzel az opciójukkal, magyarázatukkal. Ugyanis azok, akik magyar gyermek esetében mindenkor a magyar tanintézet választásának pártján vannak, a legélénkebben éppen ennek a motivációnak kapcsán tudják támadni a román iskolát preferálókat, hiszen a domináns diskurzus szerint pont a románok közötti későbbi beilleszkedés indokával élők bizonyulnak a nemkívánatos asszimilánsoknak.

Mindenképpen a következő hármas fogalom elemezhető ki ott, ahol hosszas, részletes beszélgetés (elcsépelte nevén: „mélyinterjú”) alakulhatott ki a kutatásban résztvevő alanyokkal (lásd a táblázat harmadik oszlopa):

„otthonos” – „nem diszkriminált” – „elfogadott”

Összefoglalva: a választott román tanintézet az iskolaválasztó szülő előtt egy olyan szocializáló és hálózatkiépítő szerepben jelenik meg, ami hosszabb távon a majdani felnőttnek többletesélyt ad arra, hogy az román környezetben otthonosabb, etnikai alapon kisebb valószínűséggel diszkriminált és elfogadottabb legyen. Ez a román tanintézet választásának *integrációs* motivációja.

Két jellegzetes esetben is megnyilvánul, ezek leírása következik:

Hátrányoktól való félelem magyar iskola választása esetén

Rendszerint az ebbe a típusba tartozók két dologtól tartanak: *vagy attól*, hogy a magyar iskolát végzett személyt – akinek volt iskoláiról tudomása lesz a román környezetnek – hátrányosan megkülönböztetik, *vagy egyszerűen attól*, hogy nem fogadják be bizonyos körökbe.

Az *előbbi* típus visszatérő gondolata szerint a magyar munkavállalók hátrányba kerülhetnek egy munkahelyre pályázás során, amikor a román munkaadó előtt egy magyar középiskola (vagy egyetem) diplomáját mutatják fel, és ezzel abban a román személyben idegenkedést váltanak ki.

Feltevődhet a kérdés, hogy ezt az aggodalmas helyzetet miképpen, a román munkaadó mi-féle gondolatmenetével képzelik el életszerűen: szerintük vajon hogyan gondolkodhat eközben a román „ellenfél”?

Egyik változat az, hogy ez a román személy látván azt, hogy a munkahelykereső magyar iskolát végzett, kételkedik annak jó román (szak)nyelvtudásában. Egy *másik* változat az, hogy ez a román ember szembesülvén azzal, hogy az illető magyar iskolát végzett, azt gondolja róla, hogy ő magyarságát előtérbe helyező („magyarkodó”) valaki, és ezért kezd idegenkedni tőle, ezen az alapon pedig nem őt választja.

Jellemzően a »román környezetbe jobban beilleszkedő majdani felnőtt« motivációja miatt román iskolát választók között leginkább ez az utóbbi, az etnocentrikus viselkedés („magyarkodás”) gyanújától való félelem jelenik meg, mivel a román nyelvi készségeik szintje úgyszólván kiderül az állásinterjúk során¹².

Érdekes összehasonlítani a román környezettel szemben ekképpen gyanakvó iskolaválasztók románság-sztereotípiáit azon iskolaválasztó magyarok románság-képével, akik a jellegzetes – és a domináns diskurzusban is éltetett – közösségi tudat elvei alapján csakis magyar iskolát választanak. Mind a két típus az etnikai identitás szerinti kettősség („mi és ők”) jegyében gondolkodik. A román személy mint „szignifikáns más”¹³, így vagy úgy, de problematikusan jelenik meg. Akik azért választanak román tannyelvet gyermeküknek, mert a későbbi diszkriminációtól tar-

12 Interjúszöveg: „Igyekszem, amikor szükséges, meghúzni magam, és még Nicolaének is mutatok meg ilyen esetben (román személynél való ügyintézés során – szerz.), pedig az irataimban is Miklós vagyok.”

13 Elcsépelte szakszó, de a rövidség kedvéért használjuk.

tanak (főleg abban a formában, amiben a „magyarkodás” ódiumatól félnek), illetve azok, akik közösségi identitás és kultúramegőrzés okán csakis magyar iskolát választanak, románsághoz való viszonya közel áll egymáshoz: mind a kettőben problémás az, ami „román”. Az előbbieknél a románok előtt bajos magyar iskolát felmutatni, az utóbbiaknál pedig bajos magyarként (etnikai közösségként) megmaradni román oktatási környezetben. Ezzel mind a két motivációs kör szereplői *egymáshoz közelebb állnak*, mint például azokhoz, akik »nagyon jó (román) iskola« motivációja alapján döntenek tanintézetről: emezek iskolaválasztásakor nem áll a gondolkodásuk központjában az etnikai, nyelvi identitás problematikája, így a „román” tényező kevésbé problémás.

Egy szélesebb társadalmi környezetbe való beilleszkedés célja román iskola választása esetén

Ebben a felfogásban a magyar iskola egy partikuláris és szűkebb pázsmát jelent a későbbi boldogulás szempontjából. Szórványvidéken nyilvánul meg erőteljesen és jellemző az, hogy maguk a szülők is, akik ennek a felfogásnak a jegyében szemelik ki a megfelelőnek tartott iskolát, román vagy részben román (rendszerint magyar elemi és középfokú román) iskolát jártak ki annak idején. Az ők fejtegetéseikből a magyar iskoláknak olyan képei is körvonalazódnak, amiben az a következő jelzőkkel szerepel:

– „Kicsi”, „elszigetelt”, „elkülönült”, „elkülönülő”, „politikai alapon létrehozott” (Az ilyen kép bizonyos értelemben szembehelyezkedik a magyar domináns diskurzus képével, némiképp támadja azt, akár szegregációként bélyegzi.)

Más esetekben például ilyen jelzők dominálnak:

– „Szegényes”, „mellékesnek tartott”, „nem támogatott”, „szűk kínálatú”, „veszélyeztetett” (Az ilyen kép viszont inkább átveszi a magyar domináns diskurzus egyes elemeit, azokat, amik arról szólnak, hogy a magyar nyelvű oktatás a román döntéshozás mostohagyermeké. A román iskolát választó szülő ilyenkor például azzal érvel, hogy a magyar iskola elmaradottabb, mert a románoknak nem érdekük a fejlesztése).

Így vagy úgy, de e jelzőkhöz képest a román tanintézetek a szélesebb, változatosabb lehetőségek gyanánt, és ezekkel együtt a számosabb kapcsolatkötési lehetőségek közegeiként jelennek meg, ezért – hacsak más nem szól ellene, például nyelvi akadályok – a magyar fiataalt inkább román iskolába adják.

»A NEM ELÉRHETŐ MAGYAR ISKOLA«

Úgy is címkézhetjük volna, hogy: „a nem létező magyar iskola”. Ugyanis azokról az esetekről lenne szó, amikor a magyar család a gyermekét azért írhatja, küldi román intézetbe, mert ott, ahol élnek nincs magyar nyelvű oktatás. Ez nem is annyira motivációs tényező, választási indok, hanem kényszerhelyzet (marad a kérdés, hogy a szülő mennyire éli ezt meg kényszerhelyzetként és mennyire közömbösen). Azért címkéztük mégis így, hogy „nem elérhető magyar iskola”, mert a szórványvidékeken, itt is főleg falvak esetében, magyar oktatási intézet ugyan létezik, de viszonylag távol, más településen van (regionális rekrutációs körrel), illetve nem működik az összes oktatási szinten (például van I–IV. osztály, de nincs V–VIII. osztály; vagy a meglévő

magyar középiskola csak kevés szakkal működik, nincs magyar szakiskola, nincs „inasiskola”). A közös jellemzője azoknak a román iskolát választó döntéseknek, amit »a nem elérhető magyar iskola« motivációja alapján hoznak az, hogy a magyar oktatási intézet választása *nem vállalt terheket, kockázatokat* jelentene a családnak vagy a gyermeknek.

Egy 2011-es oktatáspolitikai szöveg 55–60 ezerre becsüli az olyan romániai magyar tanulók számát, akik románul tanulnak, és szerinte *ennek fele lehet olyan helyzetben, hogy „a magyar iskola hiánya miatt nem is gondolhat anyanyelvű tanulásra”* (Fóris-Ferenczi, Péntek, 2011:76).

Aleset: a nehezen elérhető, távoli magyar oktatási intézet

A legjellemzőbb ilyen teher a lakóhely és a lehetséges magyar iskola közötti távolsággal függ össze. Ezzel együtt pedig az utazással (ingázással) töltött idő hosszúságával: koránkelés, kevés szabadidő, tehát lelki-fizikai megterhelés. Emellett terhesek a többletköltségek is. A bentlakó tanuló helyzetéről pedig a vélemény – ha elemista – az, hogy túl kiskorú ahhoz, hogy szüleitől napokig elszakadjon; – ha a tanuló serdülőkorú – az, hogy olyan korban van, amikor nem jó, ha tartósan nincs megfelelő szülői felügyelet alatt.

A távolság sajátos tényezőként jelenik meg külváros és belváros viszonylatában, ahol a tanuló populáció csökkenése és a belvárosi, történelmi, román állam által visszaszolgáltatót középiskolák kiépülése, növekedése sokszor együttesen hozzájárul ahhoz, hogy lakókerületi, tehát külvárosi magyar osztályok megszűnjenek, és az ott lakó magyar tanulók családjainak választania kelljen a közeli, de immár csak román és a távoli magyar iskola között. Egyesek a távolság miatt a románt választják.¹⁴

Aleset: szociális tényezők miatt vagy a család gazdálkodási szokásai által meghatározott iskolaválasztás

Az, hogy az ingázási terhek, költségek stb. az iskolaválasztást befolyásoló tényezők: kézenfekvő – nem is lett volna ehhez szükség külön kutatói megközelítésre. Ami relevánsabb kutatási probléma, az, hogy magának a magyar nyelvű iskoláztatásnak elérhetősége, távolsága, terhei *családról családra relatívak*. Az egyes családi jövedelmek és gazdálkodási módok különböznek:

Vannak, akik esetében a *szegénység (mélyszegénység)* miatt valóban vállalhatatlan minden többletterh, ami az iskoláztatással jár, történetesen a magyar tanintézet választása.

Másrészt vannak, akiknél a családi költségek optimalizálása során döntenek úgy, hogy bizonyos iskola elégséges terhet jelent, sok vidéken ez román iskola is, minthogy a román oktatási hálózat etnikai-demográfiai okokból sűrűbb: fertályóra járásnyira áll egy román tanintézet. Az elégségesnek tekintett terhen túl a család, bár tehetősége még volna rá, más terhet már nem vállal, hiszen optimumra, „közepes” megoldásra törekszik: nem csak a szegényebbek tesznek így, hanem, a szakmában köztudottan, a középosztály meghatározó része is, mert olyan a családi gazdálkodása: élethelyzetük stabilitását azzal is biztosítják, hogy csak addig (vagy addig sem) mennek el, „ameddig a takaró ér”.

¹⁴ A sajtóban többször megjelenik, hangsúlyt kap az a gondolat, hogy a városon belüli utaztatás (tömegközlekedés, személygépkocsi) költségeinek terhe lenne a fő gond; valójában a szülők gondolkodásában nem ez áll: ők inkább a közlekedés fáradalmaira, veszélyeire és a rá fordítandó időre utalnak.

Nem csak a (szociális, gazdasági) terhek relatívák, hanem a felfogás, gondolkodásmód is viszonylagos. Változó az, hogy mi a jónak tekintett megoldás, melyik a könnyen vagy kevésbé könnyen elérhető iskola, mennyire vonzó azoknak a más szülőknek a mintája, akik magyar tanítási nyelv érdekében vállalják a terheket, kockázatokat – és mindezek milyen esetekben, mikor írhatják felül a család egyéni gazdaságossági szempontjait.

Tényező az is, hogy a magyar tanintézet vagy háttérintézményei miképpen mennek a családi tehervállalás elébe, illetve erről a szűkebb régió magyarsága mit tud (szórványkollégiumok¹⁵, iskolabusz-program, ingázás szervezése civil összefogással, étkeztetési programok az ingázó tanulóknak, stb.).

A sajtódiskurzusban, politikai szövegekben gyakran az a kép rajzolódik ki, miszerint a magyar helyett román iskolát választók alapvető, elterjedt oka a szegénység, mélyszegénység lenne, s ennek kezelése csapásra radikálisan megváltoztatná a román iskolát választók arányát. Ugyan létezik az, hogy román tannyelvű intézetet választanak a csak többletterhekkal (drágábban) elérhető magyar helyett, ám valójában a szociális helyzet (és a *szociális hátrány jellegzetes kultúrája, életmintája*) okán a *sokkal jellemzőbb* probléma az, hogy az illető fiatalok az iskolából kimaradnak, a tanulásban leszakadnak, a továbbtanulásról lemondanak, mint az, hogy magyar tanintézet helyett a közelebbi, olcsóbban elérhető és elvégezhető román iskolát választják. Az esetek többségében valójában a közelebbi, olcsóbb, de állítólag „rosszabb” iskola szintén *magyar* iskola.

Az aleset alesete: a roma tanulók jelenléte miatt inkább preferált román iskola

A szegénység vonatkozásában hozzuk szóba az iskolaválasztás tényezői között azt a sajátos motívumot, ami ahhoz kapcsolódik, hogy az adott iskolában, osztályban mennyi a roma gyermek (vö. Papp Z, 2012:411). A roma gyermekek által népesített iskolákat általános közvélekedéssel eleve rosszabbnak tartják, és ezáltal is az ilyen iskolák vállnak az olcsó megoldásokká; más iskolák, ahol nincsenek roma gyermekek, és emiatt azokat a szülők jobbnak tartják: nehezebben elérhető drágább megoldások¹⁶. Nos, amikor a nehezebben elérhető, drága megoldások nem vállalhatók, akkor magyar iskola helyett marad a román iskola. A román iskola választása a magyar osztályok helyett azért, mert oda romák (amúgy magyar anyanyelvű vagy legalábbis magyarul tudó, tehát erre alapvetően jogosult roma gyermekek) járnak, sokfelé, de kifejezetten egyes partiumi megyékben, főleg Szatmár megyében elterjedt. Itt a szülők számára a magyar iskola „elcigányosodott, hiába magyar”, és a gyermeket inkább román osztályba íratják, főleg ha nem tudják távolabbi, úgymond „nem elcigányosodott” magyar iskola terheit vállalni. A jelenleg egyes megyékben a falusi iskolák több tucatját érinti; a statisztikákban amúgy ezek magyar tannyelvű iskolai osztályokként jelennek meg; azok is, hiszen benne a zömében roma gyerme-

15 Szórványkollégiumnak szokás nevezni általánosan azokat a civil szervezetek, egyházak stb. által fenntartott, az RMDSZ által rendszerint támogatott (Communitas Alapítvány) intézeteket, ami szórványvidéken, iskolák mellett vagy külön, szállást, étkeztést és pedagógusi felügyeletet, esetenként oktató-nevelő programokat, esetenként szociális védelmet biztosítanak bentlakó tanulóknak, akik magyar oktatásban vesznek részt. (Még óvodások is laknak egyes ilyen kollégiumokban.)

16 „Mi nem román és magyar iskola között választunk, nálunk nincsenek románok, ezen a vidéken cigány iskola és nem cigány iskola van” (realisztikus típusmondat Nyárádméntén).

kek magyarul tanulnak (minthogy sokszor anyanyelvük az). Ezek a magyar osztályok a helyi román iskolaigazgatók és más román előjárók szempontjából kívánatos tényezőként jelennek meg: a roma szegregáció spontán, diszkrét eszközeivé váltak. Maguk a nem roma magyar anyanyelvű gyermekek a román osztályok létszámát biztosítják. „Roma magyar anyanyelvű gyermek” magyar iskolába jár, „nem roma magyar anyanyelvű gyermek” pedig román osztályba.

Magyarországi pénzbeli támogatási tényező

A kutatás terepmunkája során a szülői beszélgetések, illetve a pedagógusokkal való beszélgetések során majdnem soha nem hangzott el az, hogy a magyar iskolaválasztás egyik motiválója az a magyarországi állami támogatás lenne, amit romániai családok kapnak, ha magyar iskolába járatják a gyermeküket (közismert nevén: „nevelési-oktatási támogatás”¹⁷). Ezért a terepbeszélgetések további szakaszaiban, az egyes beszélgetések adott pillanatában erre is rákérdeztünk.

Gyakoribb volt az, hogy erről a támogatásról azon családok nem vagy alig tudtak valamit, akik minden szinten román iskolába járatják gyermeküket. Akik egy korábbi szinten magyar iskolába, utóbb aztán román iskolába küldik a gyermeket, többen, többet tudnak erről a lehetőségről, főleg a korábbi magyar tanintézet köreiből. Ez alapján feltételezzük, hogy a pályázási lehetőségről, annak előnyeiről, esetleg ügyintézési terheiről szóló információk a magyar iskolához kapcsolt hálózatokban terjednek (például osztálytársak szülei között, illetve a pedagógus-szülő kommunikációból), de az a feltételezés is végiggondolható, hogy a magyar iskolát választók eleve erősebb, élénkebb magyar kommunikáció hálózataiban foglalnak helyet (például inkább olvasnak, hallgatnak, néznek magyar hírsajtót, mint román).

A támogatást nem sorolják döntési tényezők közé (de ezt a szokásos fenntartással kezeljük: gyakori az, hogy az emberek tartózkodnak attól, hogy pénzbeli előnnyel magyarazzák döntéseiket, cselekedeteiket), viszont a támogatási összeget általánosan nem tartják olyan nagyknak, hogy ezen múljanak olyan fontos döntések, mint az iskolaválasztás. Emellett reális, segítő ösztöngnek tekintik (mint alkalmas tanévkezdési támogatás), beszámolóikban visszatérő politikálási motívum – papagáj-propaganda hatására is –, hogy ezt egyes magyarországi politikai pártok *adni, megemelni* mások szüntelenül *elvenni, csökkenteni* akarnák¹⁸.

Aleset: a kívánt szakot kínáló iskola csak román van

Főleg szórványvidéken a magyar (közép)iskolák már demográfiai okokból sem tudnak széles szakkínálatot nyújtani, ezért egyes választott szakok csak a román oktatásban hozzáférhetők. Ez

17 Ezt a támogatást a magyarországi *Szomszédos államokban élő magyarokról szóló törvény* 2001-es változata, illetve annak 2003-as módosítása írja elő. Minden olyan kiskorú személy után járó támogatásról van szó, aki tanulmányait magyar nyelven vagy a magyar kultúra tárgyában folytatja (tehát azok a gyermekek, akik román iskolába járnak, de fakultatív foglalkozásként magyar kultúráról szóló tárgyat is tanulnak). A támogatást a gyermek szülője vagy törvényes képviselője kapja. Már az első évben 116. 974 ilyen támogatást osztott ki a magyar állam (Mohácsék, 2005:13), később ez a szám a tanulói lélekszám csökkenése ellenére, feltételezhetően a pályázási lehetőségek híre, illetve a szokás elterjedése folytán növekedett. Az egy évre, egy gyermekre eső összeg 20 000 forint körül mozgott (2013-ban 22.400 forintról gazdaságpolitikai indoklással a magyar kormány ezt 17 200-ra csökkentette).

18 „Orbán adja, Gyurcsány el fogja venni, ha visszajön.”

a román középiskola-választás, de főleg szakoktatási intézet választásának gyakori és régi keletű motivációja. Ingázást vagy az életszerűbb bentlakást ritkán vállalják a magyar tanintézet érdekében, mert az rendszerint egy másik megye központi városában van – tehát messze. Sok elemz-nivaló ezen a motiváción („románba iratom, mert magyarul nincs ez a szak”) nem volna, annyit megjegyzünk, hogy a kisebbségi közösség egyes – feltételezésünk szerint: széles – körében *meghatározó és elsődleges az iskola által kínált szak*, és ez megelőzi mérlegeléskor az anyanyelvi szempontot.¹⁹

A ROMÁN NYELVTUDÁS FORDÍTOTT ÉRVE: »A ROMÁNUL IMMÁR TUDÓ GYERMEK«

A román nyelvtudás megszerzésének motivációja (»a román iskolában románul jól megtanuló gyermek«) arra mutat, hogy a román nyelv elsajátítása egyik *célja* az iskoláztatásnak, és ennek a célnak az elérését a család a román tanintézetben látja. Egy másik döntési típusban a román nyelv ismerete szintén tényező, de ebben az esetben viszont ez nem célként, hanem *okként* – ugyanakkor érvként, indokként – jelenik meg: azért iratják a gyermeket román iskolába, mert *már elég jól tud románul*, és nyelvi okokból így nem lesznek tanulási, beilleszkedési gondjai. Ezt nevezük itt »*a románul immár tudó gyermek*« motivációjának.

Amikor a román nyelv elsajátítása az iskolaválasztás célja, akkor a román nyelvtudás az iskola számára egy *jövőbeli* megszerzendő képesség. Amikor pedig a román nyelv ismerete már tény, és éppen azért választják a román iskolát, akkor a román nyelvtudás a tanuló *múltjához* kötődő – vélt vagy valós – tény.

Összefoglaljuk néhány tételben, hogy ez a motiváció inkább milyen esetekben, illetve helyzetekben jellemző:

1. Inkább felsőbb oktatási szintekre vonatkozik (a gyermek óvodai éveit, sőt elemi iskoláit magyar oktatásban tölti, későbbi szinten választanak román iskolát);

2. Önálló motivációként is megfogalmazzák, de inkább mellékmotiváció ott, ahol más motiváció volt súlyosabb (kivéve, logikusan, a »román iskolában románul jól megtanuló gyermek« motivációt). Inkább csak azon szülők vagy tanulók érvelésében jelenik meg fő indokként, akikkel mások vitatkoznak: éspedig egy olyan vitában, amikor a román iskolát választó szülőknek valakik azt mondják, hogy az anyanyelvű tanulás azért jobb, mert mindenki az anyanyelvén boldogul jobban a tanulásal. Ilyenkor a vitát el lehet vágni ezzel: „ez igaz, de a gyermek már jól

19 A nyolcvanas években Kolozsváron számos magyar szakközépiskolai osztály állt a helyi fiatalok rendelkezésére, mindenféle szakkal: villanyszerelő, építészet, könnyűipari szakmák stb. (sokkal több, mint magyar elméleti osztály). Mégis számos magyar tizenéves járt például a távoli Krajovára autószerelői szakiskolába, mert az a típusú oktatás nem működött a városban semmilyen nyelven. Másrészt nem létezett a városban magyar nyelvű egészségügyi középiskolai képzés, de csak elvélve volt arra példa, hogy valaki Marosvásárhelyre ment volna az ottani ilyen profilú magyar osztályba (eközben sok magyar fiatal – jellemzően lányok jártak a kolozsvári román nyelvű egészségügyi középiskolába).

tud románul”. Az érvelő ezt akarja üzeni: az iskolaválasztásban náluk *mindegy* (volt) a nyelv kérdése, mert a tanuló mind a két nyelvet egyaránt jól beszéli.

Ennek a motivációnak a lényege akár így is kifejezhető – címkézhető: »az iskola nyelvének kérdése a tanuló előéletében már rendeződött«.

Feltevődik a kérdés, hogy az iskoláskorú román nyelvtudása mennyire tényleges vagy mennyire a szülő vélelme. Minket e tanulmány szempontjából nem annyira a gyermek megfelelő román tudásáról szóló szülői kijelentés igazságértéke érdekel (máskülönben az is fontos), hanem ezek a részletek: az ilyen családokban vajon miért csak odáig fontos a tannyelv kérése, ameddig a gyermek nem tud jól románul? Hogyan használja a szülő az indoklásban ezt az érvet? Milyen mindennapi tények alapján teszi a szülő a kijelentést a gyermeke román nyelvtudásáról?

(Külön kezelendő e kérdésben a vegyes házasságban két nyelvet használó gyermek esete, ahol nyilvánvaló a megfelelő román nyelvismeret, feltéve, hogy a román szülő nyelvét valóban rendszeresen használja a gyermek.)

A nem vegyes házasságokat tekintve, a szülők, illetve a nagyszülők viszonylag jól meg tudják ítélni a gyermekük román nyelvtudását, és amikor azért nem zárják ki a román iskolát, sőt valamilyen könnyítő tényező (közelség, vélt vagy valós jobb minőség) esetén előnyben részesítik azt, mert a gyermek „immár jól tud románul is”, akkor rendszerint szeretnek jól meggyőződve lenni erről a képességéről. Összefügg ez azzal, hogy korábban éppen azért írtatták magyar tannyelvű iskolába (vagy óvodába) a gyermeket, mert „még nem tudott jól románul”, és nem akarták, hogy amiatt a tanulásban hátránya legyen. Egy újabb oktatási szakasz kezdetén (ötödik osztály, kilencedik osztály), csak akkor szeretnék román iskolába íratni, ha az már vállalható, vagyis a gyermek tényleg jól boldogul a második nyelven. Ebben a gondolkodásmódban maga a magyar tannyelv *ideiglenes szükségmegoldásnak* minősül. Más gondolkodásmódban – amint az előbbi alfejezetekben kielemeztük – maga a román tannyelv a *szükségmegoldás*.

A szülők a gyermek román tudását egy sor mindennapi tényen keresztül követi figyelemmel, és ezek a személyek alkalomadtán hosszan és részletezően számolnak be ivadéuk nyelvi képességeiről. Az általuk megfigyelt mindennapi nyelvhasználati tények egymással keverednek, egymásra épülnek, több közül három emelhető ki a megfigyelték alapján):

1. A gyermek boldogulása „ügyintézéskor”.

Az „ügyintézés” kifejezést itt sajátos, tág értelemben használjuk: a bevérolástól az orvosnál tett látogatásig.

A szülők megfigyelik, hogy a gyermek az üzletben jól boldogul román nyelven; ha az eladó visszakérdez valamit, megérti és válaszol rá. Amikor egyedül kellett bemennie az iskolaorvoshoz, ott könnyen kifejezte magát románul. Rá lehet bízni bizonyos üzenetek átadását, számlák kifizetését.

Ezeknek a tapasztalatoknak a kifejezése során előfordul az, hogy a szülők dicsérően, bátorítóan viszonyulnak a gyermekhez, és amikor emlegetik, hogy románul beszél, a jókedv közepontjába tudják állítani őt, mert jóindulatúan viccelődnek egyes nyelvi hibáin, vidáman nevetnek bátorságán, hogy mer folyékonyan beszélni („olyan ügyesen karattyol már, semmi gondja nincs: nem lehet eladni!”).

2. A gyermek boldogul román nyelven, amikor szomszéd román gyermekkel vagy rokon román gyermekekkel játszik, barátkozik.

Azokon a településeken, ahol a magyarok kisebbségben vannak („szórványvidék”) ez a leggyakoribb jelenség, amire a szülők utalnak, különösen az ötödik osztályba készülő tíz-tizenegy éves iskolásoknál. Ugyanis ez a kor nemcsak egy újabb iskolai szakaszt hoz el – az elemiből az ötödik osztályba átlépést –, hanem egyes tanulók ebben a korban már tartósan a házon kívül játszanak más gyermekekkel (utcán, udvaron, tömbház előtt, parkokban) többször a közvetlen szülői felügyelet nélkül. (Megfigyeléseink szerint és értelmezésünkben, az ebben a korban történő román kortársaikkal való folyamatos beszélgetés valóban *a legfőbb tényezője egy magyar fiatal román nyelvtudásának.*)

A szülő, aki ugyan már kiengedi egyedül (vagy nagyobb testvérrel) a gyermeket a környékre, de mégis figyelemmel követi játszási és barátkozási szokásait, pontosan tapasztalja román (nyelvi) környezetben való szocializációját is.

3. A gyermek román óvodában jól megtanult románul is.

Ez sajátos eset, és ezúttal nem minden román óvoda választási esetet sorolunk ide. Például azt nem, amikor kifejezetten azért vitték román nyelvű óvodába a gyermeket, hogy tanuljon meg jól románul is. Hanem csak azokat az eseteket tekintjük ezen a ponton, amikor a döntésben ez a vonal érvényesült:

- az óvodáskorú gyermek magyarul tud,
- de románul alig tud;
- ám az óvodában – véli a szülő –, ahol főleg csak játszanak, meg „csak úgy elvannak”, a románul tudás talán nem számít annyira (ami az iskolában viszont már számítana);
- ezért a közelebbi (vagy jobbnak tekintett) román óvodába viszik a kisgyermeket.

Az ilyen családokban a gyermeket ha nem óvodába, hanem iskolába készülnének íratni és korához viszonyítva gyengének tartanák a román tudását, akkor magyar iskolába vinnék, illetve nagyobb terheket vállalnának (például a távolabbi) a magyar tanintézet érdekében. Román óvodába azért kerül e gyermek, mert ott a szülő szerint kevésbé számít a nyelvtudás, nincs akkora tétje a tanulásnak, a tanulási siker nem olyan módon számít, mint az iskolában. *Ezekben a családokban az óvodaválasztás nyelvi tétje kisebb, mint az iskolaválasztás nyelvi tétje.* Egyes településeken nincs is (vagy közelben nincs) magyar óvoda (csak iskola), ezért az óvoda mindenképpen román lesz, és – a család tervei szerint – majd évek múlva, talán, az iskola lesz magyar. És valóban a sokszor kényszerű vagy könnyebben vállalható román óvoda után magyar iskolába íratják elemista gyermeküket, mert – szerintük – románul nehezebb(e)n tanulna. Így a gyermek a későbbiekben a fontosabbnak, meghatározóbbnak tekintett iskolát már magyar nyelvű keretben végzi.²⁰

20 A hatvanas-hetvenes-nyolcvanas évek magyar óvodás populációjában gyakori volt ez az iskolai pályamodell: a *vállalati óvodáknak* köszönhetően is. Az akkori állami vállalatok közül sok óvodát és bölcsődét is működtetett az alkalmazottaik gyermekeinek (például az egyes gyárak, a vasút, nagyobb közintézmények). A székelyföldi megyéket leszámítva ezek a vállalatok ritkán gondoskodtak arról, hogy az óvodában magyar tagozat is legyen, és így a számos magyar vállalati alkalmazott gyermeke ebbe a román óvodába járt. Nem volt kötelező, illetve könnyen megkerülhető volt ilyen óvoda választása, de a vállalati óvoda kézenfekvő lehetőség volt. Különösebb előnyöket ugyan nem nyújtott, de sok esetben adott néhány plusz érvet. Például az óvodának olyan órarendje volt, ami a vállalat munkarendjéhez igazodott: a szülők munkába menet vitték az óvodába a gyermeket, munka után pedig

Ámde szintén ebben a körben fordul elő a következő döntési, az előbbtől eltérő séma:

– az óvodáskorú gyermek magyarul tud,

– románul alig tud,

– ám az óvodában („ahol főleg csak játszanak”, „csak úgy jól elvannak”) a románul tudás nem számít annyira,

– ami az iskolában viszont már számítana, s majd ha iskolás lesz, akkor legfennebb magyar osztályba íratjuk;

– igen ám, de a két-három óvodai év alatt a gyermek – látja a szülő –, „jól” megtanult románul,

– *tehát, ha úgy adódik, mehet akár román iskolába is: a román nyelv már nem akadály.*

Márton János kutatásában ennek a sémának egy másik, eltérő változatát is megtalálta, tanulmányában le is írta (2013:25)²¹.

A »románul immár tudó gyermek« motivációja mint mellékmotiváció

Annak megállapítása, hogy a gyermek jól tud románul és ezért megállja a helyét a román nyelvű oktatásban egyes esetekben csak mellékindok, a fő indok más.

A fő indok ilyen esetben értelemszerűen nem annyira a »románul jobban megtanuló gyermek« indoka, s ha igen, akkor is legfennebb így érthető: „a gyermek már jól tud románul, de hogy még jobban tudjon, román iskolába fog járni”. Inkább társul a szóban forgó mellékmotiváció az iskola minőségével kapcsolatos fő motivációhoz (»a nagyon jó román iskola«).

Ilyen esetben, ha feltevődik a magyar-román nyelvi kérdés, a szülő a jó iskolaválasztást *segítő* körülménynek tekinti azt, hogy a gyermek amúgy is jól tud már románul. A jóban (hogy jó iskolát sikerül választani) további jó is van – szerencsére a gyermek jól tud már románul: nem lesz gond abból emiatt, hogy a jobbnak tekintett román iskolát választották. (Ha jól tud románul, a serdülő fiatal ő maga is bátrabban választ román iskolát).

Szintén előfordult ez a mellékmotiváció azoknál a családoknál, ahol a fő motiváció valamilyen kényszerhelyzetről szól (lásd: »a nem elérhető magyar iskola« motivációja, annak majdnem összes alosztala). Ilyen helyzetben pedig, ha feltevődik a nyelvi kérdés, a szülő a kényszerű, legfennebb optimális iskolaválasztásban *mentő* körülménynek tekinti azt, hogy a gyermek amúgy is jól tud már románul. Itt a rosszban (hogy nem lehetett magyar tannyelvű iskolát választani, pedig azt szerettek volna) van számukra mégis valami jó: „szerencsére” a gyermek jól tud már románul.

Motiváció és mellékmotiváció elkülönítése az elemzésben nem könnyű, és valószínű, hogy a kettő közötti határ magában a szülők gondolkodásában is elmosódott. A fő motivációk és

onnan vitték haza, és sokszor valóban közel is volt az óvoda épülete a munkahelyhez. Sok ilyen családban viszont a vállalati román óvoda elvégzése után a gyermek már magyar iskolába került: ez nem is volt kérdéses.

21 Márton által leírt tipikus esetekben: a nem vegyes házasságokban olyan gyermekek óvodáztatása során, akiket aztán román nyelvű elemibe íratnak, előfordul, hogy „nem a teljes óvodát járja román nyelven a gyerek, hanem csak a nagycsoportot, esetleg olyan formában, hogy magyarul kijárja az óvodát kiscsoporttól nagycsoportig, majd – mivel még korban vagy a szülő szerint nem érte el az iskolaérettséget –, az iskolai előkészítő csoportot megismétli román nyelven.”(2004:436)

mellékmotivációk viszonya amúgy is relatív a szülői diskurzusból, és függ a kontextustól, illetve attól, hogy milyen kommunikáció generálja ezt a diskurzust:

– Amikor a iskolák (vagy mások) toborzási kampányuk során a magyar iskolaválasztás mellett érvelnek, úgy, hogy elsősorban a közösségi kultúra elemeinek fontosságára, szépségeire hivatkoznak, akkor a román iskola választására hajló szülők előtérbe – tehát fő indoknak – hozzák a minőségibb román iskoláról vagy a csak nehezen elérhető magyar iskoláról szóló érveiket. Ilyenkor mellékindokként szerepel a »románul immár tudó gyermek« indoka.

– Amikor viszont az egyes toborzások során a magyar iskolaválasztás mellett úgy érvelnek, előtérbe azt helyezik, hogy az iskolás anyanyelvén könnyebben tanul, akkor a román iskola választására hajló szülők előtérbe – tehát fő indoknak – a »románul immár tudó gyermek« indokát hozzák, és csak részletesebb kommunikáció során bukkannak fel más indokok (amik viszont lehet, hogy más kontextusban, például családi beszélgetés intimitásában nagyobb szerepet kapnak, és ott fő indokként is szerepelhetnek).

Az indokok ilyen viszonyának megvilágítására (és a *neurotikus* domináns kisebbségi diskurzus megvilágítására is; vö: Magyarai, 2000:104–106) alkalmas lehet a nagyszebeni román tan nyelvű elitnek tekintett iskolában maximális érettségi eredményt elérő magyar lány esete, akinek osztályzata országos szinten is kiemelkedő volt, és akitől a kolozsvári *Szabadság* című napilap kért interjút. A felvezetőben az „újságíró” ilyen, kövér betűkkel szedett megjegyzést ír le: „bár román tagozaton tanult (! – szer.), a Szében megyei magyar közösség méltán lehet büszke eredményeire”²².

Részlet:

RIPORTER: Miért választottad ezt a líceumot annak idején, és mennyire nehéz magyarként helytállni egy román tagozatos iskolában?

INTERJÚALANY: Az 5–8. osztályt a szebeni Gheorghe Lazăr Főgimnáziumban végeztem, úgyhogy nyilvánvaló volt, hogy ugyanott tanuljak líceumi éveim alatt is. Szüleimtől tudom, hogy amikor elemi iskolába írtak, nehéz volt dönteni arról, hogy a román tagozatot válasszák a magyarral szemben. Ők akkor úgy érezték, mivel egyaránt jól beszélek magyarul és románul, nem számít, milyen nyelven oktatnak, fontosabb lehet számomra, hogy a város legjobb iskolájában tanuljak. Nem voltak nehézségeim a román nyelvvél: az egyik nagymamámmal románul beszélek, sőt a líceumi éveim során díjat is kaptam a román nyelv és irodalom olimpiászon, az érettségim pedig tízes osztályzatot értem el.

A fenti szövegben jól érvényesül a »románul immár tudó gyermek« motiváció mint mellékmotiváció, de a fő motiváció: »a nagyon jó (román) iskola«. (Észrevehető, hogy a sajtóinterjú alanya valószínűleg vegyes házasságban nőtt fel: nagyanyjával románul beszél. Vegyük észre azt is, hogy a korábbi iskolaválasztáskor felmerült a tanulás nyelve – sőt: „nehéz volt dönteni”, és meghatározó volt végül az iskola minősége, jó híre).

22 Szabadság c. helyi napilap, 2013. július 27-i lapszám.

A tehermentesítés indoka »a románul immár tudó gyermek« motivációjának kontextusában

Az alább bemutatott, elemzett „indokok” akár önálló motivációk is lehetnének, de a szülői szövegekben a románul immár tudó iskolásról szóló érvelés összefüggésében jelentkeznek leginkább. Közös elemük pedig a tanuló tehermentesítése. Két jellegzetes indokkal találkozunk:

– Az *egyik* arról szól, hogy a nagyobb testvér is román iskolába jár, ezért ő a kisebbnek jobban, hatékonyabban tud segíteni a tanulásban, ha szükséges. A motivációk vizsgálata tekintetében tulajdonképpen ez csak elodázza azt a kérdést, hogy a család miért választ román tanítási nyelvet; marad a kérdés ilyenformán: „viszont a nagyobbikat miért írtatták annak idején román iskolába?”

– A *másik* arról szól – és feltételezzük, hogy gyakori lehet, mert más elemzésekben is felbukkan, mint például a Márton János-féle vizsgálatban (2013:24), de más szövegekben is (például: Fóris-Ferenczi–Péntek, 2011:41) –, hogy a magyar iskolában az ifjú többletterhekkel tanul, mert nagyobb a heti óraszám a magyar nyelv és irodalom, illetve, esetenként a kisebbség történelme tantárgyak miatt. A mi elemzéseinkben ez a tényező nem annyira a heti óraszám révén jelenik meg, hanem a többlet *vizsgáterhek* révén (érettségi magyar nyelvből és irodalomból).

A TANNYELVVÁLASZTÁS DISKURZUSÁNAK EGYES HELYZETEI, ALKALMAI

A tannyelv választásának családon belüli vitaérvei

A *nem* vegyes házasságokban amikor a szülők vitatkoznak a gyermek tanítási nyelve felett, akkor jellemzően gyakrabban a magyar nyelvű képzés kerül ki győztesen. A pusztán tény a döntő, hogy mind a két szülő a családban és sok más helyzetben magyarul szokott beszélni, illetve az, hogy a tanuló anyanyelve – elsődleges kifejezési, megértési eszköze – a magyar nyelv, és ez így magának az iskolai sikerének egyik alapja lehet, de a domináns diskurzus nyomása is billentheti a mérleget a magyar tanintézet javára. Jellemzően a román iskolát előnybe részesítő felnőtt – amúgy magyar – családtag (maga az egyik szülő, ritkábban a gyermek nagybátyja, nagynénje, keresztszülője stb.) egyedül marad, kisebbségben marad opciójával. Ő általában a »román iskolában románul jól megtanuló gyermek«, illetve a »román környezetbe jobban beilleszkedő majdani felnőtt« motivációjával – érvével – él.

Ezzel szemben a *vegyes* házasságokban amennyiben rövidebb-hosszabb, parazsabb-szelídebb vita van a magyar-román gyermek iskolája nyelvéről, gyakrabban²³ győz a román iskola pártján levő felnőtt (felnöttek köre). Ilyenkor a magyar iskola pártján levő családtagok, rokonok, szomszédok, barátok azzal próbálnak érvelni, hogy a gyermek a családban úgyis megtanul jól románul a román szülőtől és annak rokonaitól.

Az szülői és pedagógusi beszámolókból csekély nyoma van egy másik lehetséges vitának: amit a szülő a középiskolát választó, immár majdnem felnőtt tizenéves gyermekével folytat a tannyelvről. A vita ezekben az esetekben inkább a középiskola szakkínálata körül szokott lenni.

23 Erre vonatkozóan az előbbieken már utaltunk forrásokra: Csata, 2004; Papp Z., 2012, Murvai, 2000.

Általános az, hogy serdülő és szülő nagyrészt egyetért a választandó tannyelv tekintetében. A fiatalok ellenállása tipikusan inkább a következő helyzetekben mutatkozik:

– Amikor a velük egykorú és hasonlóan iskolaválasztási helyzetben levők mintáitól eltérő választást erőltetnek a szülők (magyarul: „más suliba íratnák, mint ahova a haverok mennek”) – ami esetleg a tannyelvet is érinti (ez szórványvidéken érvényes, hiszen tömbmagyar vidéken a többségi példa a magyar tanintézet választása, nem szólva a nyelvi készségekről)²⁴.

– Amikor a szülők az ifjú korábbi iskolájának tannyelvéhez képest egy másik iskola elkerülhetetlenül másik tanítási nyelvét választanának (és a serdülő fél a változástól).

A szülő és serdülőkorú gyermeke közötti tannyelvről szóló vélemények egybeesése éppen egy olyan életkorban, amire inkább a szülőktől való önállósodás – és az eltérő gondolkodás – igénye kerül előtérbe, azzal is magyarázható, hogy a etnikai-nyelvi identitástudat elsődleges szocializációs jelenség, tehát közös családi mintákon alapszik, és így sokszor egybeesik a szülő és serdülő gyermeke gondolkodása akkor is, ha az anyanyelv náluk az iskolaválasztásban mellékes vagy nem létező szempont, de akkor is ha ez náluk meghatározó, identitástudati szempont.

A gyermek tannyelvről a család körénél tágabb körben folyó magyar–magyar viták

Nem arról a nyilvános vitáról van szó, amit újságírók, politikusok folytatnak, hanem arról, amit az érintettek (szülők, tanuló fiatalok) és azok a magyar személyek, akikkel ők – főleg a családon kívül is – a tannyelv kérdéséről eszmét cserélnek.

Az egyes szülők számára a döntéseik magyarázata – hogy miért íratják magyar anyanyelvű gyermekeiket román iskolába –, kifejtése, sőt indoklása terhes lehet, mert a közösségi domináns diskurzus egyféle nyomását érzik, de azért is, mert ezekbe az érvelési-indoklási helyzetekbe sokszor a szülők már lezajlott – vagy még zajló – családi viták után terhelten érkeznek. Többször jelzik is ezek a személyek, hogy leginkább azt szeretnék, ha ez nem lenne ilyen problematikus téma, hogy nem lenne kérdés az, hogy ki, milyen iskolát, azzal együtt milyen nyelvűt, választ a környezetében levő kínálatból, ne kelljen erről számot adni, megindokolni, magyarázni. Sok szülő az egyes beszélgetések esetén (sokszor már azok kezdetén) rövidre vágja a vitát azzal, hogy „románba adta a gyermeket – és kész!” Vagy: „Romániában élünk, mi ebben a különös?” Ilyen vitákról szinte mindenkinek vannak tapasztalatai, akár a magyar iskola pártján van, akár azon a párton, hogy ez ne számítson, maradjon magánügy²⁵.

A különböző „magyar–magyar” vitákban a román iskola mellett döntő családok tagjai sokszor azzal érvelnek, hogy a tanuló a román iskolában jobban elsajátítja a román nyelvet, amire később szüksége lesz. Ilyenkor a vita továbbgyűrűzhet azon a szálon, hogy a tannyelv választásának idején a gyermek mennyire tudott már románul (ami máris egy relatív dolog, nehezen

24 A kortárs csoport-hatás mint iskolaválasztást befolyásoló tényező a statisztikai jellegű vizsgálatokban is megjelenik (vö. Papp Z. tényező-tipológiája – 2012:411).

25 Egyik nagyszülő, akinek a gyermekei is román iskolába jártak, az unokái pedig ugyan magyar óvodába, de utána román iskolába, azt mondta, hogy ne azoknak kelljen magyarázatot adnia döntésükre, akik a sok ezer román iskola egyikét választották, hanem azok magyarázzák különleges döntésüket, akik magyar iskolába, egyházi iskolába, Waldorf-iskolába meg hasonlóba járatják gyermeküket. A nagyszülő jelezte, hogy nem helyteleníti ezeket a választásokat sem, de nem kellene pont ezeket fő áramlatként bemutatni, és „lekezelní” a román iskolába járókat.

mérhető). Ha a gyermek feltételezeten még viszonylag gyengén ért és kommunikál románul, akkor a román tanintézet választását támadni lehet a vitában azzal, hogy ez a tanuló éppen az iskolában nem fog boldogulni egy anyanyelvétől eltérő nyelven. Ha a gyermek feltételezeten jól boldogul a román nyelvvel, akkor a román iskola választását azzal lehet a vitában támadni, hogy ha immár jól tud románul, tárgyaltan az érv, miszerint a román iskola a román nyelv elsajátításához szükséges.

Sajátos irányt szokott adni a vitának az a tájékozott, tipikusan értelmiségi körökben terjedő (szakmai) információ, miszerint *éppen hogy nem* a román iskola az elsődleges nyelvtanulási közege azoknak a romániai magyaroknak, akik végül jól elsajátítják a román nyelvet, hanem általában román környezet jelenléte a mindennapokban, e környezetben tehát úgyis megtanul a gyermek románul.

A vitának egy másik lehetőségét az adja, hogy eltér az egyes magyar társadalmi kategóriák felfogása a magyar nyelv szerepéről, a szókészlet egyes részeinek a jelentőségéről. Román iskolát választók szerint az egyes szakmák nyelve (szószedete) inkább román lenne Románia egész területén, mert a magyar nyelv ebben a felfogásban csak a mindennapi nyelv, esetleg a szűkebb értelemben vett kultúra (irodalom, színház) nyelve lenne. Másik felfogásban viszont a szaknyelv, a terminus technikus-ok köre is az anyanyelv teljes értékét adó része, és ezért ezt is magyarul kellene elsajátítani. Ez jellegzetes értelmiségi érvelés a magyar iskola mellett, emiatt kevésbé fordul elő köznapi vitákban (művelt, tanult nagybácsi vagy szomszéd hozza fel, nyelvészeti szempontból nyilván jogosan).

Jellegzetes az a vita, amik azon vidékek magyar családjait érintik, ahol nehéz magyar oktatási intézetet elérni, és számukra vállalható magyar oktatás gyakorlatilag nincs vagy csak kompromisszumok, terhek, kockázatok révén érhető el («a nem elérhető magyar iskola» motivációja). Az, hogy mi számít könnyebben vagy nehezebben elérhető magyar iskolának a közösségen belüli viták témája is, főleg azért, mert kisebbségi szervezetek, egyházak elég kiterjedt kampányt folytatnak az olyan magyar családok irányába, akik a relatív kevés vagy tőlük távoli magyar iskolák vidékein laknak: a kampány általában arra bátorítja őket, hogy éljenek azokkal a segítő körülményekkel, amiket az egyes szervezetek ajánlanak (szórványkollégium, iskolabusz). A szóváltások során egyes szülők nem megfelelő megoldásnak, pótmegoldásnak tekintik a távoli magyar iskolát, de annak elérését segítő tényezőket is²⁶. Demográfiai vagy más okokból bizonyos kisebb településeken megszűnnek az iskolák, óvodák, és a régiók csak bizonyos pontjain levők maradnak meg, úgy, hogy azok a többi település maradékát is ellássák. Ez sokszor helyi vitákat eredményez a pedagógustársadalmon belül is, de a szülői „társadalmon” belül is.

A tannyelv választásának a magyar–román hálózatban való vitái

A kutatás nem terjedt ki annak részletes vizsgálatára, hogy a tannyelv választás kapcsán, hálózati körben vagy a hivatalos, nyilvános kommunikációban, a magyar emberekre nehezedik-e nyomás, egyáltalán van-e irányukban valamiféle szervezett kampány a magyar nyelvű iskola választása *ellen*, a román tanintézet választása *mellett*.

26 Realisztikus típusmondat: „Költse fel maga a gyermekét reggel 5-kor, hogy eljusson abba az iskolába, télen-nyáron; és, mire hazaér onnan, este van! Mikor tanul? Mikor eszik rendszeren? Akkor inkább ide íratom, románba, jár oda más is, aki magyar gyerek”.

Ránézésre megállapítható, hogy a nyilvános (román) kommunikáció, annak domináns tartalma, habár időről időre tele van a magyar lakosság kisebbségi jogait, közöttük a tanulási jogait megkérdőjelező firtatásokkal, tartósan nem jellemző magának a magyar nyelven való tanulásnak az általános ellenzése. (Egyes vidékeken találkozhatunk mégis ilyesmivel; főleg ott, ahol a román lakosság demográfiai fogyása miatt a román tannyelvű osztályok is veszélyeztetetté válnak, és a román gyermekek pótlására magyar gyermekeket próbálnak vonzani a létszám kitöltéséhez).

Amúgy a magyar oktatás elleni számottevő román kampány hiánya összefügg azzal, hogy az anyanyelven való tanulás régóta tény, a trianoni Románia megalakulásától minden korlátozottsága, részlegessége, időszakos visszaszorulása és kálváriája ellenére létező. A magyar tannyelv létét a román nacionalista felfogásban is sokszor éppen *szükséges, de elégséges* állapotnak tartják: az az engedmény, amit megadnak, de ugyanakkor ez az a leszögezett – tehát fontos, *fenntartandó, külföld előtt felmutatandó tény* – amin túl viszont nem volna szabad a magyar jogosítványoknak terjeszkedni. Gyakorivá vált a román nemzeti diskurzusban a magyar (főleg székelyföldi) fiatalok „féltese” attól, hogy boldogulási problémáik lehetnek, ha nem ismerik az „ország nyelvét”, de ebben a konkrét tematizálásban is ritkábban jelenik meg az, hogy ezeknek a fiataloknak egyáltalán nem kellene magyar iskolába járniuk, legalábbis tanulmányaik egy részében, főleg elemi oktatásban.

Ami pedig azokat a hatásokat illeti, amik a magyar iskolaválasztó szülő (vagy iskolaválasztó tizenévest), saját kapcsolati hálózatában a román személyek részéről érik, nem tudjuk, hogy mennyire elterjedt az, hogy éppen ezeknek a hatások nyomására kerülnek a magyarok román iskolába. A román családtag (például sógor), keresztszülő, szomszéd, barát stb. szemléletében az alapértelmezett helyzet az (olykor minden ideológia nélkül, spontánul), hogy a tipikus *romániai* lakos *román* iskolába jár. Ez a személy rákérdezhet arra, hogy miért akarják magyar iskolába íratni a gyermeket (mert számára nem ez tűnik a természetesnek). Főleg a szórványvidéken ez a szemlélet átadódik a magyar lakosság köreire is, és éppen ennek hatására kezdik alapértelmezettnek, minden dispután felülinek tekinteni pont azt a helyzetet, amiben a tanuló román iskolába jár. Román környezetben kommunikálva adott esetben éppen a magyar iskolaválasztás mellett kell érvelniük, azt magyarázniuk (vagy, ha úgy élik meg: emiatt magyarázkodniuk kell).

FORRÁSJEGYZÉK REFERENCES

1. Andor Mihály, Liskó Ilona (2000). „Iskolaválasztás és mobilitás” Iskolakultúra 2000. 1.
2. Árendás Zsuzsanna (2012). „Az iskolaválasztás elbeszélései” Társadalmi Együttélés. Elektronikus folyóirat. 2012. 1.
3. Csata Zsombor (2004). „Az iskoláztatás nyelvének szociológiai háttere Erdélyben” in Kiss Tamás (szerk.) *Népesedési folyamatok az ezredfordulón Erdélyben*. Az RMDSZ Ügyvezető Elnöksége, Kolozsvár.
4. Csete Örs, Papp Z. Attila, Setényi János (2010). „Kárpát-medencei magyar oktatás az ezredfordulón” in Bitskey Botond (szerk.) *Határon túli magyarság a 21. században*. Köztársasági Elnöki Hivatal, Budapest.

5. Dobos Ferenc (2011). „Asszimilációs folyamatok az erdélyi, felvidéki, kárpátaljai és vajdasági magyarság körében 1996–2011” Kutatásjelentés. Fókusz Intézet.
6. Erdei Itala (2003). „Az erdélyi magyar iskoláskorú populáció alakulása a 2002-es népszámlálás alapján” *Educatio* 2003. 2.
7. Fóris-Ferenczi Rita, Péntek János (2011). „A romániai magyar közoktatás, különös tekintettel az oktatási nyelv(ek)re” in Bartha Csilla, Nádor Orsolya, Péntek János (szerk.) *Nyelv és oktatás kisebbségben. Kárpát-medencei körkép*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
8. Guillemette, Yvan (2007). „Breaking down monopolies. Expanding choice and competition in education.” *Backgrounder*. 2007. 105, October idézi Árendás Zsuzsanna (2012) „Az iskolaválasztás elbeszélései” *Társadalmi Együttélés. Elektronikus folyóirat*. 2012.1.
9. Magyarai Tivadar (2000). „A romániai magyar média” in *Médiakutató*, Budapest, 2000. 1.
10. Mandel Kinga, Papp Z. Attila (szerk.) (2007). *Cammogás. Minőségkonceptiók a romániai magyar közép fokú oktatásban*. Soros Oktatási Központ, Csíkszereda.
11. Márton János (2013). „Többségi nyelvű iskolaválasztás székelyföldi magyar nemzetiségű diákok körében” *Kisebbségkutatás* 2013. 4.
12. Mohácsék Magdolna (2005). „A 2003–2004-es tanévre kiírt »Szülőföldön magyarul« pályázati felhívásra beérkezett nevelési-oktatási, valamint tankönyv és taneszköz támogatás igénylésére benyújtott adatlapok kiértékelése” in Kelemen Hunor, Nagy Zoltán (szerk.) *Nevelési-oktatási támogatás. A 2003–2004-es tanévre meghirdetett »Szülőföldön magyarul« pályázat kiértékelése*. Iskola Alapítvány kiadványa, Kolozsvár.
13. Murvai László (2000). *A számok hermeneutikája. A romániai magyar oktatás tíz éve 1990–2000*. Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, Budapest
14. Murvai László (2004). „A romániai magyar közoktatás mennyiségi paramétereiről és az anyanyelvtanítás kérdéseiről” *Közoktatás* XV. 10.
15. Papp Anna Mária (2008). *A nyelvválasztás, a nyelvi attitűdök és az identitástudat összefüggései. Szociolingvisztikai vizsgálatok három erdélyi beszélőközösségben*. Doktori dolgozat. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Nyelvtudományi Doktori Iskola, Budapest
16. Papp Z. Attila (2012). „Az iskolaválasztás motivációi és kisebbségi perspektívái” *Kisebbségkutatás* 2012. 2.
17. Papp Z. Attila (2013). „Többségi nyelvű iskolaválasztás kisebbségben, avagy a PISA-adatoktól a Kárpát-medencei diskurzusokig” *Kisebbségkutatás* 2013. 4.
18. Sárosi-Márdirosz Krisztina-Mária (2008). „Az iskolai tannyelv megválasztásának motivációrendszere” in *Balázs Sándor Köszöntőkötet*. Szórvány Alapítvány – Marineasa Kiadó, Temesvár.